

15-16 Haziran: Türkiye’de proleter devrimleri çağının açılışı

Sungur Savran

*Boşuna çekilmedi bunca acılar İstanbul
Bekle bizi
Büyük ve sakın Süleymaniye’de bekle
Parklarınla köprülerinle kulelerinle meydanlarınla
Mavi denizlerine yaslanmış
Beyaz tahta masalı kahvelerinle bekle
Ve bir kuruşa Yenihayat satan
Tophanenin karanlık sokaklarında
Koyun koyuna yatan
Kirli çocuklarınla bekle bizi
Bekle zafer şarkılarıyla caddelerinden geçişimizi
Bekle dinamiti tarihin
Bekle yumruklarımız
Haramilerin saltanatını yıksın
Bekle o günler gelsin İstanbul bekle
Sen bize layıksın
Vedat Türkali*

15-16 Haziran 1970 olayları, ufkuyla bir sendikal direnişti, biçimiyle silahsız bir ayaklanma, tözüyle bir devrim.

15-16 Haziran olayları, son derecede örgütlü biçimde hazırlanmış bir toplumsal eylem örneğiydi. Ama özel bir anlamda çok güçlü bir kendiliğindenliği vardı.

15-16 Haziran, 1871 Paris Komünü ve 1917 Ekim devrimiyle açılan proleter devrimleri çağının bütün haşmetiyle, haramilerin saltanatını yıkmak için İstanbul’a, Türkiye’ye gelişidir.

1. Sendikal mücadele olarak 15-16 Haziran

Sendikal hakları dışıyla tırnağıyla kazanmak

Modern Türkiye’nin görünürde sol bir tarihi yorumu, 1960 sonrası Türkiye’si’ni “27 Mayıs’ın ve 1961 Anayasası’nın yarattığı görece demokratik ortamda işçi hakları...” diye başlayan bir cümleyle tanıtır. Bu cümle Türkiye’de burjuva cumhuriyetinin kuruluşunun ideolojisi olan Kemalizmin içinden kurulduğunda son derecede anlaşılır bir nitelik taşır. Bir burjuva ideolojisi olan Kemalizm elbette işçi sınıfını, çıkarlarının burjuva cumhuriyetinin kuruluş felsefesinin ürünü olduğunu haykıran bir siyasi oluşumun, yani 27 Mayıs’ın ve onun getirdiği anayasanın sayesinde gerçekleştiğine ikna etmeye çalışacaktır.

Bunun Türkiye için 1965’ten itibaren güncellenen varyantı elbette “sosyal demokrasi” kisvesi altında sunulan “Ortanın Solu” hareketidir. Cumhuriyetin kurucularından, tek parti diktatörlüğünün başbakanlarından İsmet İnönü’nün, CHP içinde yeni bir yönelişin temsilcisi olan Bülent Ecevit’le birlikte gündeme taşıdığı ve bütün 1970’li yıllarda işçi sınıfının gündeminde olan bu akım için, 1961 Anayasası’nın yüceltilmesi, hele hele anayasadaki sendikal hakların yasalaşması Bülent Ecevit’in Çalışma Bakanlığı döneminde gerçekleştiği için çok anlaşılır bir şeydir. Bakın, sosyal demokrasinin ileri taşıdığı çağdaş uygarlığın damgasını taşıyan demokrasi sizin haklarınızı ne güzel sağlıyor. Yolunuz budur, bu olmalıdır. Söylenen budur.

Kemalizmin burjuva cumhuriyetinin aydınlanmacı ideolojisini aşan varyantı olan ve ezilen sınıf ve katmanların da burjuva cumhuriyetini yöneten kadrolar tarafından kurtarılacağını vazeden sol Kemalizm ve onun 1960’lı yıllarda büyük bir ağırlık taşıyan cuntacı kanadı açısından bu iddiayı anlamak daha da kolaydır. İşte cunta (yani Milli Birlik Komitesi), işte onun anayasası, o anayasada yer alan sendikal haklar, özellikle grev hakkı. Bu, işçi sınıfının kendi kendini kurtarmasının dışında, ulusal denen birtakım çıkarlarla işçi sınıfının ve öteki emekçi ve yoksul katmanların sınıf çıkarlarını birleştirdiğini iddia eden bir akım olarak sol Kemalizmin sınıfa kendi propagandasını yaptığı bir yönelişin berrak ifadesi olarak gayet anlaşılırdır.

Bütün bunlar, yani sırasıyla burjuva demokratik, sosyal demokrat ve sol cuntacı akımlar açısından “27 Mayıs’ın ve 1961 Anayasası’nın yarattığı görece demokratik ortamda...” diye başlayan cümleler kurmak çok anlaşılırdır. Ama sosyalistler, hele hele Marksistler açısından bunu anlamak mümkün değildir. Bu, tam bir yabancılaşma örneğidir. İşçi sınıfının kendi gücünün, onun dışında, başka bir yerde aranması demektir.

Çünkü 27 Mayıs ve 1961 anayasası sendikal hayat üzerinde 1960 öncesinde

var olan cendereleri hukuki temelleri bakımından zayıflatmış olsa bile (ki bunun sınırlarına az sonra döneceğiz), Türkiye işçi sınıfı bunların fiiliyata geçmesini dişiyle tırnağıyla kazanmıştır. “İşçilerin kurtuluşu kendi eserleri olacaktır” şiarıyla yola çıkan bir Marksizmin elle tutulur bir kitlesel gerçeklik haline gelmiş olduğu 1960’lı (ve 1970’li) yıllar Türkiye’sinde, kitleselleşmiş bir sosyalist hareketin düşünce dünyasındaki uzantısı olan hiçbir akımın ve teorisyenin bunları görmezden gelerek analiz yapmaya hakkı yoktur. Burjuvazinin (ve bir tür küçük burjuva akımının) işçi sınıfını düzen içinde tutmayı amaçladığı için her gün pompaladığı düşünce kırıntılarını işçi sınıfı perspektifinden bir analiz olarak kabul etmek—işte bunu anlamak mümkün değildir.

Çünkü salt hukuki alanda, ama daha da önemlisi fiiliyatta işçi sınıfı kendi haklarını kendisi mücadele ederek kazanmıştır. Bu mücadelenin dönüm noktası da bu günlerde 50. yıl dönümünü kutladığımız 15-16 Haziran 1970 eylemleridir. Önce biraz geri gidecek olursak, 1961 Anayasası o yılın Temmuz ayında halkoyuyla kabul edildikten sadece beş ay sonra işçi sınıfı 1960 öncesinden gelen örgütlülüklerin (İstanbul İşçi Sendikaları Birliği) hareketlenmesiyle 1961 yılının son günü büyük bir miting düzenlemiştir. 100 bin işçinin katıldığı söylenen Saraçhane Mitingi’nin, işçi sınıfı hareketi için bir tarihi sıçrama olduğu tartışma götürmez. Zira 1908 Hürriyet Devrimi ertesindeki büyük grev dalgası durulduktan sonra, 1925 sonrası tek parti diktatörlüğü ve 1950-1960 arası Demokrat Parti istibdadı boyunca işçi hareketi devlet baskısı altında sesini duyuramamıştı. Saraçhane Mitingi, doğrudan doğruya, 1961 Anayasası’nın öngördüğü sendika, toplu sözleşme ve grev haklarının pratik olarak kullanılabilmesi için gerekli yasaların çıkartılması talebiyle düzenlenmişti.

Bu da yetmedi. Bu önemli güç gösterisine rağmen, burjuvazinin koalisyon hükümetleri 1962 yılı boyunca sendikal hakların yasalaşması konusunda herhangi bir adım atmadılar. Ocak-Mart 1963 tarihleri arasında, Maden-İş Genel Başkanı Kemal Türkler’in önderliğinde Kavel fabrikasında fiili bir grev yaşandı. İşte grev hakkının ülkenin gündemine bütün ağırlığıyla oturmasını sağlayan bu son derecede sert ve militan grev olmuştur. 274 sayılı sendikalar ve 275 sayılı toplu sözleşme, grev ve lokavt yasaları Kavel mücadelesinin (ve Saraçhane Mitingi’nin) gölgesinde kabul edilmiştir. Sık sık söylediğimiz gibi, grev hakkı grev yapılarak kazanılmıştır.

Ama bir bakıma bütün bunlar önemsizdir, ikincildir. Belirleyici boy ölçüşme 15-16 Haziran’dır. 15-16 Haziran, sendikal hakların kullanımının, o aşamada bütünüyle Amerikan sendikacılığı yapmakta olan Türk-İş ile sınırlandırılması, yani 1967’de kurulan DİSK’in ortadan kaldırılması için hazırlanan¹ ve her düzeyde sendikal ör-

1 Türk-İş’in 11 Mayıs 1970’te Erzurum’da toplanan 8. Genel Kurulu’nda Başbakan Demirel’in başkanı olduğu Adalet Partisi’nin bir temsilcisi, yasanın hedefinde DİSK olduğunu açıkça dile getirmiştir. Bu temsilcinin kimliği zaman zaman farklı aktarılır literatürde. Yaygın kanaat bu kişinin o dönemin Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk olduğudur. Oysa öyle anlaşıyor ki bu sözleri söyleyen kişi aslında eski Çalışma Bakanı, o sırada meclisin Çalışma Komisyonu başkanı olan Turgut Tokar’dır. Yanlış, muhtemelen 15-16 Haziran konusunda ilk kitabı yazan DİSK Genel Sekreteri Kemal Sülker’in bir kalem sürçmesinden kaynaklanıyor. Sülker, bu bağlamda Turgut Tokar’ın adını “Çalışma Bakanı” sıfatıyla verir. (Bkz. Kemal Sülker, *Türkiye’yi Sarsan 2 Uzun Gün*, Ankara: V Yayınları, 1987, s. 29). Oysa Tokar o dönemde Çalışma Bakanı değildir. Sülker’in Tokar’ın adını o andaki bakan yerine yanlışlıkla yazmış olması ihtimali düşüktür, çünkü s. 32’de bu açıklama

gütlenmeyi üçte bir barajına bağlayan² 1317 sayılı yasaya karşı düzenlenmiş bir eylemler zinciridir.

Bu yasayı sadece o dönemde burjuvazinin has partisi olan başbakan Süleyman Demirel'in Adalet Partisi değil, birtakım daha küçük partilerin (ve Türkeş'in faşist MHP'sinin) yanı sıra, CHP de desteklemiştir. Yani Türkiye İşçi Partisi (TİP) dışında bütün partiler. CHP'nin sonradan tutum değiştirdiği, Millet Meclisi'nde lehine oy kullandığı tasarıya Senato'da muhalefet ettiği, tasarı yasalaştıktan sonra Anayasa Mahkemesi'ne gittiği vb. Ecevit'in "Ortanın Solu" hareketini savunmak, hatta yüceltmek için çok söylenmiştir. Ama unutturulmaya çalışılan bir şey var: Senato 16 Haziran'da toplanmış ve müzakerelerini 16 Haziran'dan sonra yürütmüştür. Yani CHP'nin aklı başına 15-16 Haziran yaşandıktan sonra gelmiştir.³ CHP ayrıca tasarı yasalaştıktan sonra yasayı Anayasa Mahkemesi'ne götürmüştür, ama bunu TİP'ten sonra yapmıştır. Bütün bunlar 15-16 Haziran ve TİP olmasa, CHP'nin DİSK'in ortadan kaldırılmasına onay vereceğini gösteriyor.

Öyleyse çok berrak olmamız gerekiyor: Türkiye'de sendikal hakların yerleşmesi, 1961'de kâğıda yazılmış birkaç yasa maddesi olarak değil de gerçek bir pratik haklar kümesi olarak ele alınacaksa, **15-16 Haziran sayesinde olmuştur**. Yani işçi sınıfı özgürce örgütlenme hakkını kendi bileğinin hakkıyla almıştır.

Okurlarımızın bazılarından itiraz sesleri yükseldiğini duyuyor gibiyiz: "Olur mu ama canım, bütün bunlarda sendika ve grev haklarının 1961 Anayasası'na yazılmış olmasının hiç mi etkisi yok?" Elbette var. Ama bu, karmaşık bir toplumsal gelişmenin ve çeşitliliğinden sadece bir boyutudur ve 1960 sonrası Türkiye'si'ni anlayabilmek için söze "27 Mayıs'ın ve 1961 Anayasası'nın yarattığı göreceli özgürlük ortamında" diye başlamayı kat'iyen haklı kılmaz. Hele hele çalışma ilişkileri alanının birçok uzmanının yaptığı

gibi, Türkiye'de sendikal haklar "yukarıdan verilmiştir" veya "dışarıdan ithal edilmiştir" demeyi hiçbir şekilde doğru yapmaz.

"Dışarıdan" ve "yukarıdan" açıklamaları, elbette kısmi bir gerçekliğe tekabül

bağlamında onun adını tekrarlar. Bu bakımdan tam doğru bilgiyi Zafer Aydın verir: bkz. Aziz Çelik (editör), *DİSK Tarihi*, Cilt 1, s. 378.

2 Dikkat edilsin: 1317 sayılı yasa konfederasyon kurabilmek için, başka koşulların yanı sıra, bütün işçilerin üçte birini örgütlemiş olmayı gerektiriyordu. Yani baraj yüzde 33'tü. **12 Eylül bile**, sendikalar için toplu sözleşme barajını yüzde 50'ye yükseltse bile, konfederasyon için yalnızca yüzde 10'luk bir baraj getirmiştir! Bunun ardında 12 Eylül'ün öncesinde yaşanan sınıf mücadelelerinin bir askeri diktatörlüğün önünde bile bir engel oluşturması ana faktör olmuştur hiç kuşkusuz. Aynen cuntanın kıdem tazminatını sınırlamakla birlikte kaldıramamış olması gibi.

3 CHP'nin 1317 sayılı yasaya tutumunu değiştirmesine vesile olan Parti Meclisi, 17-22 Haziran arasında toplanmıştır. Bkz. *DİSK Tarihi*, Cilt 1, s. 385.

eder. Şayet Amerika ve Avrupa gibi kapitalizmin erken geliştiği toplumlarda işçi sınıfı belirli hakları 19. yüzyıl boyunca yürüttüğü ve sık sık kanla bastırılan (8 Mart ve 1 Mayıs’ın tarihi kökenlerini ya da Zola’nın *Germinal* romanını düşünün, yeter) mücadeleler aracılığıyla kendi bileğinin hakkıyla almış olmasaydı, bunun ve Ekim devrimi korkusunun sonucunda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1919’da Cemiyet-i Akvam döneminde kurulmuş olmasaydı, 1930’lu yılların dev sınıf mücadelesi içinde yeni birtakım haklar elde edilmiş olmasaydı, Ekim devriminin ürünü Sovyet devleti ve Avrupa ve Asya’daki partizan hareketleri faşizmi tarihi bir yenilgiye uğratmamış olsaydı, İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet devleti yeni devrimlerle yalnızlıktan kurtulmuş olmasaydı, evet, o zaman 1961 Anayasası’na yazılacak işçi hakları olmayabilirdi. Bu anlamda Türkiye’ye işçi hakları çok kısmi bir anlamda “dışarıdan” gelmiştir. Bunu pratik olarak Türkiye’ye taşıyan ise 27 Mayıs darbesinden doğan siyasi ortamda oluşan iktidar yapısı olmuştur. Bu yapının oluşumunda da, işçi haklarının anayasaya geçirilmesi konusunda da 1960 öncesi, hatta sonrası işçi sınıfının kendi aktif faaliyetinin bir etkisi olduğunun söylenemeyeceği doğrudur. O ölçüde, ama sadece o ölçüde, anayasadaki haklar “yukarıdan” verilmiştir.

Bütün bunların temelinde 27 Mayıs’ın ilerici, özgürlükçü, hatta (cuntacıların iddia ettiği gibi) işçi sınıfı yanlısı bir siyasi atılım olması yatmaz. Bunların temelinde 27 Mayıs’ın gelişmekte olan bir kapitalist toplumun karmaşık anaforu içinde ortaya çıkan doğası icabı çelişik bir hareket olması yatar.⁴ 27 Mayıs, Demokrat Parti’ye hâkim olan tarım ve ticaret burjuvazisinden 1950’li yılların iç pazara dönük sanayi sermayesi oluşumu içinde ayrışan, sonunda onun karşısına geçen sanayi burjuvazisinin bağımsızlaşarak kendi iktidarını kurma ihtiyacının ürünüdür. Ne var ki, henüz bir köylü denizi içinde yeni yeni gelişmekte olan sanayi temelinde çoğunluğu eline geçirmesi neredeyse olanaksız olan bu sermaye fraksiyonu, bütün bir kentli sınıflar ittifakı kurmaya yönelmek zorunda kalmıştır. Bu da sanayi burjuvazisinin, kendi arzuları hilafına, Demokrat Parti’nin istibdad uygulamalarına karşı öğrenci gençliğin merkezinde yer aldığı bir özgürlük hareketiyle paralel yürümesini zorunlu kılmıştır. 28-29 Nisan olaylarıyla başlayan bu özgürlük hareketi, 27 Mayıs sonrasında sosyalist hareketin karmaşık dehlizlerden gelişerek fışkırmasının maddi zeminini de oluşturmuştur. Ordu içinde Arap dünyasındaki burjuva devrimcisi Nasır ve Baas tipi cuntacılıktan/darbecilikten etkilenen kanatların gelişmiş olması, 27 Mayıs hareketi içinde kısmen bir solculuğun da filizlenmesini sağlamıştır.

Ama 27 Mayıs’ı öğrenci hareketinden ve solcu cuntacıardan ibaret saymak son derecede yanlış olur. Darbe bildirisini radyoda okuyan albayın adını anmak bile bütün bu hayalleri dağıtmaya yetmeli: Alparslan Türkeş. Darbe bildirisinde iki uyarı var 27 Mayıs’a ilerici diyenlere. Birincisi, “NATO’ya ve CENTO’ya bağlı-yız” cümlesi. 27 Mayıs iç çelişkileri ne olursa olsun, emperyalizme biatı ilk günden esas doğrultusu haline getirmiş bir harekettir.

İkincisi Türkeş’in kişiliği. Türkeş erken yaşından itibaren Türkiye faşizminin

4 Aşağıda 27 Mayıs’ın tarihi dinamikleri konusunda söylenenler, *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri, cilt 1: 1908-1980* (İstanbul: Yordam Kitap, 2016) başlıklı kitabımızda daha ayrıntılı olarak izah edilmiştir.

ilk temsilcilerinden biri olarak öne çıkmış ve daha sonra “Başbuğ” ilan edilmiş biridir. Evet, Türkeş ve arkadaşları daha sonra Milli Birlik Komitesi olarak anılan ve içinde birden fazla eğilimi barındıran cuntadan tasfiye edilmişlerdir. Ama Türkiye’de faşizmin bir siyasi parti olarak örgütlenmesinin, meclise girmesinin, paramiliter güçlerini kurmasının ve örtülü bir iç savaşın işaret fişğini fırlatmasının da 1960’lı yıllara rastladığını unutmak biraz tuhaf olmuyor mu? 27 Mayıs’ın ve 1961 Anayasası’nın yarattığı görece özgürlük ortamında... faşist kurşunlarla ölmek! Bu da 27 Mayıs’ın ürünü değil mi?

Söylediğimiz 1960-80 arası dönemin gerçekten cumhuriyet tarihinde olağandışı bir özgürlük dönemi oluşturduğunu yadsımak anlamını taşıyor. Bütün söylediğimiz, bu özgürlük ortamının 27 Mayıs ve anayasanın çelişik yapısının doğurduğu çatlaklardan sızan işçi sınıfı mücadelelerinin ve solun kendi elleriyle yaratıldığıdır. İşte bu anlamda 1960’lı yılların özgürlük ortamının 27 Mayıs’a ve 1961 Anayasası’na bağlanması bir yabancılaşmadır. Bu genel olarak böyledir. Özel olarak işçi hakları meselesinde bunu daha da berrak olarak görmek mümkündür. 15-16 Haziran olmasaydı, 1970’li yıllarda DİSK olmayacaktı. DİSK olmasaydı, sınıf mücadeleleri bambaşka bir mecraya girecekti. Türkiye’ye işçi haklarını getiren, 1970’li yıllarda sınıf mücadelesinin olağanüstü düzeylere yükselmesini ve sosyalist solun daha önce ve daha sonra görülmemiş bir derecede güçlenmesini sağlayan, 15-16 Haziran eylemleridir.

15-16 Haziran hakkında ne kadar bilgi sahibiyiz?

15-16 Haziran konusuna girerken Türkiye’de Marksist sosyal bilimlerin bir sorununa değinmeden geçmek doğru olmaz. 15-16 Haziran’ın Türkiye’nin siyasi hayatında ve sınıf ilişkilerinde taşıdığı büyük önemi yadsıyan kimse yoktur. Biz şahsen bugüne kadar kimsenin “büyütmeyin canım” tavrına girdiğini duymadık. Ama genç kuşaktan hiçbir siyaset bilimcisi, tarihçi veya çalışma ilişkileri uzmanı, tek başına ve derinlemesine 15-16 Haziran üzerinde odaklaşmamıştır. Şayet birilerinin hakkını yiyorsak özeleştirii yapmaya açığız.

15-16 Haziran konusunda elimizdeki en önemli bilgileri sağlayanlar, sendika hareketinin kendisi ve onun içinden gelen aktörlerdir. DİSK’in o dönemde genel sekreteri olan Kemal Sülker’in, Ekim devriminin parlak gazetecisi John Reed’in kitabına çağrışım yapmak üzere seçilmiş başlığıyla *Türkiye’yi Sarsan 2 Uzun Gün* kitabı, DİSK yönetiminin içinden, beklenebileceği gibi yönetimin seçişlerine en ufak bir eleştiri içermeksizin yazılmış bir anlatımdır.⁵ Karşı tarafta, olayların, ke-

5 Kemal Sülker, *Türkiye’yi Sarsan 2 Uzun Gün*, Ankara: V Yayınları, 1987.

limenin gerçek anlamıyla aktörü olan bir işçi önderinin, Sırrı Öztürk’ün kitabı, bir öncü işçinin gözünden, DİSK yönetimine eleştiriler de içeren bir tarzda okura son derecede ayrıntılı biçimde olayın öncesi, yaşanışı ve sonrası konusunda ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.⁶

Aynı ayrıntı düzeyinde olmasa bile, son dönemde sendikal hareketin tarihine ilişkin yapılmış bazı çalışmalar da olaylar konusunda önemli bilgiler sunuyor. Bu bakımdan, TÜSTAV ile Birleşik Metal-İş işbirliğiyle gerçekleştirilen, Maden-İş’in, eski kadrolarının oluşturduğu bir kurul tarafından yazılan iki ciltlik tarihinin ilk cildi, özellikle sözlü tarih çalışmasına da dayandığı için bir dizi yeni bilgi edinmemizi sağlıyor.⁷ Nihayet DİSK’in tarihini anlatan ve ilk cildi yeni yayınlanan kolektif çalışma da 15-16 Haziran’ı, daha sınırlı bir şekilde de olsa, bazı yeni belgeleri de sunarak ele alıyor.⁸

Ama ortada 15-16 Haziran’ı bir siyaset bilimi veya tarihyazımı perspektifiyle ele alan bir çalışma yok.⁹ 1970’li yıllarda bunun yapılması çok beklenemezdi. Olay henüz yenidir ama daha önemlisi toplum o kadar büyük bir sarsıntı içindedir ki (örtülü iç savaş) geniş ufuklu ve toplumsal olayları uzun vadeli bir perspektife yerleştirerek ele alacak çalışmalar için uygun bir atmosfer mevcut değildir. Ama 1980 sonrası akademik çalışmaları arasında 15-16 Haziran’ın kendisine yer bulamamış olması inanılır gibi değildir. Bunu genişletmek de mümkündür: 1960 sonrası tekil işçi mücadelelerinin en önemlilerini de bugün akademik çalışma içinde olmakla birlikte köken olarak sendika hareketinin içinden gelen aydınlar yapmıştır.¹⁰ Dolayısıyla, ilgisizlik 15-16 Haziran’la sınırlı değildir. Ama 15-16 Haziran, hiçbir tekil işçi eylemiyle, greviyle, fabrika işgaliyle, yürüyüşüyle, velev ki bu olay çok önemli olsun, karşılaştırılmaz. Kendini solda gören genç akademisyenler son yıllarda Gramsci’nin hegemonya teorisi ve pasif devrim kavramı konusunda sayısız şey yazdılar. Her türlü postmodern, post-kolonyal, post-endüstriyel, hatta post-kapitalist çağ “tahayyülü” ile bol bol iştiğal ettiler. 1945-75 arasında yaşanan, “Fordizm” adı verilen kitle üretim sistemi ile bugünün “post-Fordizm” adı takılmış olan üretim sistemi arasındaki karşıtlık konusunda sonsuz varyantları ele aldılar. En iyisinden, cumhuriyet öncesi veya cumhuriyet döneminde Türkler dışındaki halklara veya Sünniler dışındaki inançlara yapılmış baskı ve mezalimin her boyutunu incelediler.

Ama görebildiğimiz kadarıyla tek bir genç akademisyen 15-16 Haziran’ı mercek altına almaya değer görmedi. Sendika ve konfederasyon belgelerini (sadece

6 Sırrı Öztürk, *İşçi Sınıfı Sendikalar ve 15/16 Haziran*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Sorun Yayınları, 2001.

7 Maden-İş Tarihi Çalışma Grubu, *Derinden Gelen Kökler*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2017.

8 Aziz Çelik (editör), *DİSK Tarihi*, Cilt 1.15-16 Haziran büyük ölçüde Zafer Aydın’ın sorumluluğunda aktarılmıştır.

9 Süreyya Algül’ün kitabından (*Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi. DİSK (1967-1975)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015) maalesef geç haberimiz oldu. Belki bu eksikliği bir ölçüde gideriyordur. Ama Korona günlerinde bu kitaba ulaşacak olanağımız olmadı. Başlığı, tek başına 15-16 Haziran üzerine eğilmediğini gösteriyor. Oysa bizim üzerinde durduğumuz eksiklik, tam da 15-16 Haziran monografileri.

10 Bu bağlamda akla ilk gelen isimler Aziz Çelik, Zafer Aydın ve Can Şafak.

DİSK de değil, Türk-İş'in türlü sendikaların, bağımsız sendikaların belgelerini), hükümetin ve meclisin belgelerini, mümkün olduğunda devletin güvenlik kuvvetlerinin arşivlerini, daha ilerici denebilecek yönetimlerin eline geçmiş belediyele-
rin kayıtlarını, uluslararası basının gözlemlerini¹¹ incelemenin yanı sıra dönemin her tür tanığıyla (sadece sendikacılar ve işçiler değil, konuyla yakından ilgilenmiş politikacılar, gazeteciler, askeri kadrolar, hatta polis şefleri¹² vb.) konuşarak onların anlatımını çapraz incelemeye tâbi tutarak keşfedilebilecek o kadar çok şey olabilirdi ki. Mesela Türkoloji ve Türk tarihi araştırmaları gerek Çarlık döneminde gerekse devrim sonrasında güçlü bir gelenek olmuş olan Sovyetler Birliği'nde 15-16 Haziran üzerine araştırmalar yapıp yapılmadığını bile bilmiyoruz. Bu tür çalışmalardan teorik kavramlaştırma çalışmalarına, Türkiye tarihinin başka önemli işçi eylemleriyle (1989 Bahar Eylemleri, 1990-91 Zonguldak Madenci Grevi ve Yürüyüşü, 17-18 Ocak 1995 Ankara kamu çalışanları eylemi, 2009-2010 Tekel eylemi, 2015 fiili metal grevi vb.) karşılaştırma çalışmalarına, başka ülkelerin büyük işçi eylemleriyle benzerlik ve farkların araştırılacağı çalışmalara kadar bu konuda çok farklı şekillerde derinleşmek mümkündü.

Bütün bunların yapılmamış olması, Türkiye'de Marksizm adıyla geçinen düşünce ekolünün hangi yüksekliklerde dolaşmakta olduğunun açık bir ifadesi olarak kabul edilmelidir.

15-16 Haziran'da neler yaşandı?

*düş değil bu hayal değil he hey be hey
yetmiş bin dev işçim kalktı yürüdü
kokuşmuş düzene sahip çıkanın
alının çatına baktı yürüdü
nasırlı elinde gürz gibi kini
güneş tepesinde kızıl bir sini
sağır beyinlere ayak sesini
paslı çivi gibi çaktı yürüdü
yeter demek için patron kârına
dev adımlar selam yazdı yarına
işbaşından cadde ortalarına
kükreyen sel gibi aktı yürüdü
Aşık İhsani*

Şimdi artık yaşananların anlamını öne çıkartma çabasına girişebiliriz ama derinlemesine incelemelerden yoksun olduğumuzu bilerek. Bu yazıda ileri

¹¹ 15-16 Haziran konusunda uluslararası basında yayınlanan yorumlardan yalnızca bir işçi önderinin (Sırrı Öztürk'ün) kitabında örnekler verilmiş olması kadar ironik bir şey düşünülebilir mi?

¹² Burada akla bu sayıya bir mülakatla katkıda bulunan Atilla Özsever türü devrimci faaliyetlere karışmış veya sadece ilerici bazı subay ya da emekli subayların yanı sıra Pol-Der deneyiminden geçmiş polisler geliyor. Bu kadrolar arasında sol bir araştırmacıyla işbirliğine yatkın insanlar kolaylıkla bulunabilirdi. Kaldı ki, biz sadece onlarla konuşulmalıdır da demiyoruz.

süreceğimiz görüşler bu anlamda, sadece bu anlamda, gelecekte olgularla test edilmesi mümkün ve gerekli olan görüşlerdir. Biz görüşlerimizi, gerçekliği ancak çok koşullu biçimde ileri sürülebilecek birer hipotez olarak görmüyoruz. Açıkça birer tez olarak savunuyoruz. Ama gelecekte yapılabilecek araştırmaların bu tezlerin bazı yönlerini tadil etmeye ya da daha rafine hale getirmeye bir kapı açabileceğini unutmadan söylüyoruz söyleyeceklerimizi.

15-16 Haziran, yukarıda da belirttiğimiz gibi, dolaysız olarak Türkiye işçi sınıfının sendikal haklarını ve DİSK’in şahsında sınıf mücadelecisi sendikacılığı korumak amacıyla gerçekleştirilmiş bir güçlü eylemdir. Eylem, DİSK yönetimi ve başta Maden-İş olmak üzere sendikaların yönetimleri tarafından ince ince planlanmış ve örgütlenmiştir. 30 Mayıs Yürütme Kurulu toplantısından ve onun çağrısıyla bir araya gelen 3 Haziran toplantısından itibaren DİSK hem genel olarak toplumu hazırlamaya, bu amaçla hükümeti ve basını uyarmaya, hem de örgütlü olduğu bütün fabrika ve işyerlerinde üyelerini eylemler için harekete geçirecek doğrultuda örgütlemeye yoğun bir mesai harcamıştır.¹³ Bu örgütlenme çalışmaları bir dizi toplantıda doruğuna ulaşmıştır: 12 Haziran Cuma günü DİSK Yönetim Kurulu ile Başkanlar Kurulu birlikte toplanmış, 13 Haziran Cumartesi günü bir düğün salonunda DİSK’e bağlı bütün sendikaların yönetim kurullarıyla bir toplantı yapılmıştır. En önemlisi, 14 Haziran Pazar günü Lastik-İş’in İstanbul Merter’deki yeni binasının en üst katında, DİSK’e bağlı sendikaların örgütlü olduğu bütün fabrikaların baş temsilci ve temsilcilerinin, bölge ve lokal temsilcileriyle birlikte büyük bir kitle toplantısında (700 ila 800 arasında katılımcıdan söz edilmektedir) buluşmasıdır. Bu toplantının gecesinde ise (yani pazar gününü iş haftasının başlamasına bağlayan gece) bütün bölgelerde resmi toplantılarda ve mahallelerde, kahvehanelerde ve bazen evlerde düzenlenen gayri resmî toplantılarda ertesi gün neler yapılacağı somut olarak konuşulmuş ve eylemin propagandası yapılmıştır.¹⁴ 15 Haziran Pazartesi sabahı, Maden-İş gazetesi şu başlıkla çıkmıştır: “İşçi sınıfı hazır ol! Büyük savaşımız başlıyor!”¹⁵ Kısacası, **15-16 Haziran gayet örgütlü olarak düzenlenmiş bir eylemdir.**

Bu plan 15 Haziran Pazartesi sabahı uygulamaya konulmuştur. En azından

13 Bunlar arasında DİSK’e bağlı sendikalara üye işçilerin postaneler önünde uzun kuyruklar oluşturarak hükümete telgraf çekme eylemi üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Sırrı Öztürk’e göre (a.g.y., s. 82) protesto telgraflarının sayısı 10 binin üzerindedir. Bu telgraf eylemi, bize, 1908 Hürriyet devriminden sonra 31 Mart 1909’da karşı-devrim provası yapıldığında Türkiye’nin dört bir köşesinden Abdülhamid’e devrimi savunan telgraflar yağdırılmasını hatırlatıyor. (Bu konuda şu yazımıza bakılabilir: “Mağrur olma padişahım, senden büyük tarih var: 31 Mart’ın ve Sultan Abdülhamid’in hal’inin 110. yıldönümü”, *Devrimci Marksizm*, sayı 38, İlkbahar 2019.) Burada bir esinlenme varsa, bu, bize burjuva devrimi deneyiminin işçi sınıfına nasıl dersler içerebileceğini göstermek bakımından çok önemli bir gösterge olurdu. 15-16 Haziran öncesindeki telgraf eylemleri konusunda bkz. *DİSK Tarihi*, cilt 1, a.g.y., s. 389; *Derinden Gelen Kökler*, cilt I, s. 353.

14 Faruk Pekin *Devrimci Marksizm*’in bu sayısındaki mülakatında bu bölge ve mahalle çalışmalarının öneminin özel olarak altını çiziyor.

15 Bu yazıda tanıklıklar veya tartışmalı olabilecek herhangi bir veri ya da bilgi dışında olaylar için hiçbir kaynak gösterilmeyecek. Çünkü olayların aktarımı ve veriler konusunda (belki de titiz bilimsel çalışmanın azlığı dolayısıyla) hemen hemen bütün kaynaklar (yorumlarında farklılaşsalar bile) aşağı yukarı aynı bilgileri verir.

İstanbul'dan Kocaeli'ye uzanan, artık tek bir bölge haline gelmeye başlamış sanayi bölgesinde, yani İstanbul, Gebze ve İzmit'te DİSK'in örgütlü olduğu bütün fabrikalarda iş bırakılmış, büyük bölümünde bir toplantı ve ajitasyon süresinden sonra işçiler dışarı çıkarak yürümüşür. Temel talepler sendikal alana yönelmekle birlikte hem emperyalizme karşı hem de Demirel hükümetini hedef alan siyasi sloganlar ve pankartlar da mevcuttur. DİSK'in ertesi sabahki bülteninde açıkladığı sayılar daha sonra genel olarak kabul görmüştür. O gün DİSK'e bağlı 115 iş yerinden 70 bin işçi İstanbul'un her yerinde, Gebze'de ve İzmit'te yürüyüş yapmıştır. Yürüyüşler daha ziyade o dönemde Ankara Asfaltı olarak bilinen E-5 (D-100) ekseninde olmuş, İstanbul içindeki yürüyüşler ise uzak semtlerde (Bakırköy) veya varoşlarda (Haliç) odaklaşmıştır.

16 Haziran, bir gün öncesine göre önemli farklılıklar göstermektedir. Ama bu farklılıkların çoğunu, tekrardan kaçınmak için, aşağıda analizimizi derinleştirirken ele alacağız. Şu kadarını söylemekle yetinelim. Birincisi, 16 Haziran'da yürüyüşe katılım büyük bir artış göstermiştir. Bir gün önce sadece iş bırakan fabrikalar da artık sokaktadır. Ayrıca birçok yeni fabrika işin içine girmiştir. Hesaba göre 200 dolayında fabrika eylemlere katılmıştır. Buna halktan, örgütsüz işçilerden ve öğrenci gençlikten katılımlar da eklendiğinde, sayı tahminen 150 bine çıkmıştır. İkincisi, 16 Haziran'da yürüyüş kolları bir gün öncesinden farklı olarak şehirler arası yollarda veya varoşlarda değil şehir merkezinde, Kadıköy, Üsküdar, Levent, Mecidiyeköy, Cağaloğlu, Sultanahmet gibi merkezi semtlerde odaklanmıştır. Üçüncüsü, bir gün öncesinden farklı olarak devlet güçleri ile işçi kortejleri arasında çatışmalar yaşanmış, can kaybı bile olmuştur.

Olayların bu yöne yönelmesi karşısında devletin tepkisi de sertleşmiştir. DİSK yöneticileri hem Birinci Ordu Komutanlığı'na hem de İçişleri Bakanı'nın da bulunduğu İstanbul Vilayeti'ne çağırılmış ve uyarılmıştır. Vilayet çıkışında Türkler radyo muhabirine bir demeç vermiş, olaylara birtakım provokatörlerin katılmış olabileceğini söyleyerek kitlenin geri çekilmesini dolaylı yoldan teşvik etmiştir.¹⁶ Aynı gün-

¹⁶ Demecin içeriği için bkz. Sülker, a.g.y., s. 125. Bu demeç daha sonra çok eleştirilecektir. İçeriğinin çok kötü olduğuna Türkler'in DİSK yönetiminden arkadaşları bile itiraz edememiş, sadece "bir

nün akşamı ise olayların yoğunlaştığı İstanbul ve Kocaeli’de sıkıyönetim (bugünün Olağanüstü Hali’ne denk düşen hukuki durum) ilan edilmiş ve gece sokağa çıkma yasağı getirilmiştir.

15-16 Haziran olayları üzerinde ciddi araştırmaların yokluğu kendini en çok 17 Haziran’dan itibaren yaşananlar konusundaki bilgi eksikliğinde hissettirmektedir. Çoğu kişi ve kaynak, olaylar sanki sıkıyönetim ilan edilir edilmez mücadele bıçakla kesilircesine durmuş gibi yazar ve konuşur. 17 Haziran ve sonrası, gözaltılar, tutuklamalar, işten çıkartmalar, kara listeler, mahkeme süreçleri ve kararları, 1974 affı gibi başlıklar altında konuşulur. Oysa 17 Haziran’dan sonra, öyle anlaşıyor ki başta Maden-İş olmak üzere, DİSK’e bağlı fabrikaların bir bölümünde sıkıyönetim rağmen iş bırakma ve iş yavaşlatma eylemleri düzenlenmiştir. Bunlar hakkında çeşitli kaynaklarda dağınık bilgiler mevcuttur ama kesin denilebilecek tanıklıklara ya da belgelere dayalı ve ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.¹⁷ Oysa kaç fabrikanın bu şekilde direndiği, direnişin ne kadar süreyle sürdürüldüğü, nasıl biçimler aldığı, nasıl sona erdiği, bütün bunlar ve başka şeyler, 15-16 Haziran’ın bir toplumsal olay olarak yerli yerine oturtulabilmesi için elzemdir.¹⁸

Yukarıda meclisin yasayı kabul ettiği ve yasanın 12 Ağustos’ta yürürlüğe girdiğini belirtmiştik. Bu aşamadan sonra önce TİP, sonra da CHP Anayasa Mahkemesi’ne gitmiştir. Mahkeme, yaklaşık bir yıl sonra, 1972’de yasanın bir dizi maddesini anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Yine yaygın olarak kabul edilen bir fikre göre, Anayasa Mahkemesi’nin yasayı iptal etmesinde 15-16 Haziran’ın gücü belirleyici olmuştur. Bu fikre katılmamak mümkün değildir.

Yani 15-16 Haziran bir sendikal direniş olarak tam bir zafer elde etmiş, 1317 sayılı gerici yasayı püskürtmüş, DİSK’i ayakta tutma başarısını göstermiştir.¹⁹

2. Bir ayaklanma olarak 15-16 Haziran

Türkiye solu kendi geçmişi hakkında konuşurken çoğu zaman “bedel ödemek”ten, çekilen acılardan, baskılardan söz eder. Bunu anlamak mümkündür, zira Türkiye’nin burjuva devleti istisnai tarihi dönemler dışında genellikle sola, sosyalizme, komünizme karşı çok saldırgan ve eline fırsat geçtiğinde çok gaddar

tek onun suçu değil” türü açıklamalar yaparak Türkler’in konumunu rahatlatmaya çalışmışlardır. Bkz. *Derinden Gelen Kökler*, s. 375.

17 Bkz. Sırrı Öztürk, a.g.y., s. 92. *DİSK Tarihi*, cilt 1, a.g.y., s. 397-98. Maden-İş tarihi ise 17 Haziran’dan 20 Temmuz’a kadar günlerin bir kronolojisini vererek saygıdeğer bir çabaya girişmiştir: bkz. *Derinden Gelen Kökler*, s. 394 vd.

18 *DİSK Tarihi* kitabı bir gazete kupürüyle DİSK’in İzmir’de de 18 Haziran’da “pasif direniş”e geçtiğini gösteriyor (a.g.y., s. 400). Aslında 15-16 Haziran anlatımlarının hepsinde Ankara ve İzmir’de eylemler yaşandığından söz edilmektedir ama özellikle İzmir konusunda kaynaklar başka ayrıntı vermemektedir.

19 Genellikle üzerinde konuşulmayan bir başka nokta daha var. Burjuvazinin temsilcileri, DİSK’i ortadan kaldıracak 1317 sayılı yasanın dışında, bir de grev hakkını işsiz hale getirecek bir yasa hazırlığı içindedir. Ama 15-16 Haziran’dan sonra bu yasa tasarısı, karşısındakinin gücünü görünce sessizce kınına yerleştirilen bir kılıç gibi rafa kaldırılmıştır. Bu yasanın hükümetin grev erteleme yetkisi ile ilgili hükmü maalesef 12 Eylül’den sonra yasalara girmiştir.

olmuştur. Ama bu, sol hareketin kendini halka hep acılar çeken bir hareket olarak anlatması için yeterli bir gerekçe değildir. Solun zulüm ile karşılaşmasına yol açan, tarihindeki kahramanca çıkışlardır. Bunların, bu çıkışlar sonucu gelen kazanımların, zaferlerin vurgulanması, ancak yeri geldiğinde ödenen bedellerden söz edilmesi çok daha doğrudur. Çekilen eziyetin propaganda olarak kullanılması ters tepecek bir şeydir belli ki. Kim eziyet çekmek için bir siyasi harekete katılır?

Bu alışkanlık, solu aynı şekilde her tür toplumsal eylemi “direniş” olarak anmaya sürüklemektedir. Direniş, adı üstünde, saldıran bir güce karşı mevzilerin korunmasıdır. Yani bir savunma eylemidir. O ölçüde de pasiftir. Oysa her eylemin pasif olduğu, sadece mevzileri korumayı hedeflediği söylenemez. Birçok toplumsal eylemde hâkim sınıf ve devlet güçleri savunma durumuna geçmek zorunda kalırlar. Başka örneklerle tartışmayı karmaşıktırmak için bir neden yok, örneğimizi 15-16 Haziran’dan verelim. Bu örnekleri birazdan derinleştireceğiz. Ama anlattığımız şeyin iyi anlaşılması için hemen bir örneğe başvuralım: 16 Haziran günü hem o zamanlar bir fabrikalar bölgesi olan Levent’te, hem de Kadıköy’de polisler bir aşamadan sonra taarruza geçen büyük işçi kitlelerinin önünde çil yavrusu gibi dağıldılar, kaçmaya, Levent’te civardaki evlere sığınmaya, Kadıköy’deki olaylarda ise Kurbağalıdere denen pis suya atlayarak yüzerek kurtulmaya çalıştılar. Şimdi bu vak’ada kim taarruz halindedir, kim savunma? Üstünlük sadece moral anlamda değil aynı zamanda fiziksel anlamda kimdedir? (Bunu vurguluyoruz, çünkü bazen fiziksel üstünlük düzen güçlerinde olduğunda bile moral üstünlük işçi sınıfında veya daha genel olarak halk güçlerinde olabilir.) Şimdi böyle birçok olayın yaşandığı bir toplumsal eylemi “direniş” olarak nitelemek doğru mudur?

Maalesef Türkiye solu ve işçi hareketinin sol teorisyenleri 15-16 Haziran’ı yarım yüzyıldır bir “direniş” olarak nitelemişlerdir. Biz bu nitelemenin yanlış olduğunu, 15-16 Haziran’ın kendi içinde bir “direniş” unsuru ya da diyalektiğin terimleriyle bir “direniş” uğrağı (momenti) içermekle birlikte bunun çok ötesine geçtiğini düşünüyoruz. Bunu anlatabilmek için önce sınıf mücadelelerinde yaşanan büyük toplumsal patlamaları, sınıf hareketinin ayağa kalkış (eski ve yararlı bir terimle kıyam) örneklerini, birbirinden farkları ve diyalektik bağları içinde bir sınıflandırmaya tâbi tutmamız gerekiyor.

Direniş, isyan, ayaklanma, devrim

2011 Arap devrimlerinin başından itibaren, ama özellikle bizdeki Gezi Parkı patlaması sonrası üç ay boyunca yaşanan olaylar sırasında, bu alt bölümde tartışacağımız kategorileri sık sık kullanmış olduğumuzu yazılarımızı izleyen okurlar hatırlayacaktır. Örneğin, bizim Gezi ile başlayan dev toplumsal çalkantıya devrim demediğimiz, halk isyanı tanımını üzerinde ısrar ettiğimiz hatırlanabilir. Örneğin, 2011 yılı içinde Arap ülkelerinde (özellikle Tunus ve Mısır’da) yaşanan büyük patlamalara daha ilk andan devrim teşhisini koyduğumuz halde, aynı yıl içinde özellikle Mısır’ın Tahrir meydanının etkisi altında İspanya ve komşumuz Yunanistan’da yaşanan uzun soluklu mücadeleleri devrim değil halk isyanı olarak nitelediğimizi de hatırlayan okurlarımız olabilir. 2018’de, dünya çapında böyle büyük kıyam olayları görülmeyeli artık beş yıl dolarken, Fransa’dan İran’a, Tunus’tan Ermenistan’a

birçok ülkede yaşanan olayları halk isyanı olarak kategorize edip ardından 2019’da Arap dünyasının çeşitli ülkelerinde (Sudan, Cezayir, Irak, Lübnan) yaşanan patlamaları ise tereddütsüz biçimde devrim olarak nitelediğimiz okurlarımızın dikkatini çekmiş olabilir. Bütün bu olaylarda “direniş” ve “ayaklanma” kategorilerine de yer yer değindik elbette.

Şimdi yapmak istediğimiz, 15-16 Haziran’ın karakterini anlamak, böylece sınıf mücadeleleri açısından bu olaylara o dönemde nasıl müdahale edilmesi gerektiğini düşünebilmek ve bu dev eylemi tarihsel yerine yerleştirebilmek için bu kategoriler arasındaki ayrımları berraklığa kavuşturmak. Biz sınıf mücadeleleri tarihine hep tartıştığımız olay veya dönemeç noktasında Marksistlerin ne yapması gerektiği meselesi açısından baktık, meseleleri hep öyle tartıştık. Tartıştığımız konu ister 1908 devrimi, ister Milli Mücadele dönemi, ister 27 Mayıs öncesi çalkantı, ister şimdi olduğu gibi 15-16 Haziran olsun, önümüze koyduğumuz soru her zaman “bir Marksist parti bu durumda sınıf mücadelesinin başarısı açısından nasıl davranmalıydı?” olmuştur, olmalıdır. Burada yaptığımız tartışmanın da temel amacı budur. Çünkü devrimci Marksizm tarihten ancak böyle öğrenebilir.

Bir toplumsal hareket olağan hukuki prosedürlerin, toplumun sıradan biçimde yaşadığı mücadele biçimlerinin dışına taşmadan önce burada ele aldığımız kategorilerden zaten söz edilemez. Mesela toplu sözleşme döneminde gündeme gelen bir grev, çok büyük olup da sınıflar arası güç dengelerini ciddi şekilde sarsma potansiyeline sahip değilse buradaki tartışmanın konusu olamaz. Ama örneğin 2015’te metal sektöründe yaşanan, kısmen fabrika işgallerini de içeren fiili grevler bizi derhal burada tartışmakta olduğumuz kategorilerle karşı karşıya getirir. Diyeceğimiz, tartıştığımız sınıf mücadelesi biçimleri, toplumsal hayatın olağan ve alışılmış akışının dışına çıkarak bir patlama, bir ayağa kalkma biçimini alan biçimlerdir.

Bunlar arasında yer alan “direniş” kategorisi üzerinde yukarıda zaten durmuş bulunuyoruz. Direniş, hâkim sınıfların bir taarruzu karşısında işçi sınıfının ve müttefiki güçlerin mevzilerini koruma çabası anlamına gelir. Direnişe konu olan mevzilerin önemine göre eylemin biçimleri radikalleşebilir. Ama bu, eylemin direniş karakterini kendiliğinden ortadan kaldırmaz. Örneğin 2005 Seka direnişi veya 2009-2010 Tekel direnişi, AKP iktidarının özelleştirme taarruzuna karşı işçilerin kamu mülkiyetini ve kendi işlerini savunmasının ileri biçimleriydi. İlki bir fabrikanın uzun bir süre boyunca işçileri tarafından işgaline dayanıyordu. Öteki ise başkentin çok merkezi Sakarya bölgesinin 72 gün boyunca bir çadırkent kurularak işgal edilmesine (bizim o dönemde kullandığımız terimle “Sakarya Komünü”ne) yaslanıyordu. Ama her ikisi de birer direnişti. Bu iki büyük eylemin ufkuna söz konusu somut hedeflerin dışında hiçbir şey girmediydi. Tekel eyleminde bu bir olanaktı, ama sendika bürokrasisinin (önce Türk-İş yönetiminin, son aşamada Tek Gıda-İş yönetiminin de) mücadelenin önünde engel oluşturması ve solun zayıflığı dolayısıyla bu olanak (özellikle büyük Ankara mitingi sırasında gündeme gelen genel grev olanağı) fiiliyata dökülemedi. Tekel işçilerinin eyleminin meşruiyeti ve radikalliği ile topladığı sempati bir genel grev ile taçlansaydı, Tekel direnişi başka türden bir işçi mücadelesine dönüşebilirdi. Ama dönüşmedi ve bu yüzden de Tekel biçim bakımından başkentin sokaklarının işgali ve güçlü bir irade temelinde neredeyse bir “komün” karakterini bile gösterdiği halde tözü bakımından, yani içeriği

bakımından bir direniş olmanın ötesine geçemedi. Bir bakıma kendi hedeflerini bile gerçekleştirememiş olması bu yüzdendir.

“Halk isyanı” ya da kısaca “ısyan” elbette “direniş” kategorisinden çok daha ileri bir ayağa kalkışı (kıyamı) gösterir. İsyan, kaçınılmaz olarak, haklı taleplerle sokağa çıkan veya greve başlayan veya fabrika ve işyerlerini işgal eden işçilerin ya da daha karışık sınıf karakteri taşıyan halk kitlelerinin var olan hukuk düzeninin dışında bir durum yaratmasını varsayar. Gezi ile başlayan büyük halk hareketinin özellikle ilk on beş gününde İstanbul’da Taksim’de ve başka kentlerde başka meydanlarda yaşananlar, kesinlikle olağan hukuk düzeninin dışına taşmış toplumsal olaylardır. Örneğin Taksim, daha bir ay öncesi 1 Mayıs’ın bu meydana kutlanmasını engellemek amacıyla halk kitleleri üzerinde ağır baskı uygulamış olan polisin püskürtülmesiyle kazanılmıştır. Bu sefer polis Taksim’e giremez olmuştur. Bütün Türkiye’de yüz binler harekete geçtiği gibi, milyonlar da evlerinde, mahallelerinde, sokakta onları destekleyerek bu halk hareketine katıldıklarını ilan etmektedirler. Yani devrim benzeri bir durum ortaya çıkmıştır. Peki o zaman biz Gezi ile başlayan büyük halk hareketini neden bir devrim olarak nitelemiyoruz?

Bunun nedeni, devrimin merkezi meselesinin iktidar olmasıdır. İktidarı hedeflemeyen hiçbir hareket, ne kadar güçlü olursa olsun, devrim olarak nitelenemez. Bir hareketin siyasallaşması, mesela hükümeti istifaya çağırması, hatta bazı durumlarda başbakanın istifasıyla sonuçlanması bile o hareketi otomatikman devrim yapmaz. Devrim o büyük halk hareketinin içinden bir odağın (halkın oluşturduğu kurumların, örneğin sovyetlerin, veya halkın desteklediği bir siyasi partinin) iktidarı ele geçirerek siyasi rejimi, hatta *iktidarın sınıf karakterini değiştirmesidir*.²⁰ Bunun mümkün olması için ya nesnel çelişki ve çatışmaların bunu zorlayacak kadar sertleşmesi, ya büyük halk hareketinin içinden iktidarı ele geçirme yönünde güçlü bir irade belirmesi, ya da ideal durumda ikisinin birden gerçekleşmesi gerekir. Ne nesnel koşullar bu tür bir rejim değişikliğine, daha da ileri giderek iktidarın sınıf karakterinin altüst olmasına uygunsa ne de halk hareketinin içinden bir odak böyle bir iktidar değişikliğini hedefliyorsa, o zaman hareket ne kadar yaygın ve dirençli olursa olsun bir devrimden değil, bir halk isyanından söz ediyoruz demektir. “İsyan”: Bu, tam da ezilen durumda olanın, kendisine daha insanca, daha adil, daha insan onuruna yakışır şekilde davranılması talebini dile getirdiği çığlıktır! Ezilenin, şu ya da bu yöntemle, kendi iktidarını kurmaya girişmesi ise devrimdir!

Diyaletik, değişimin yasalarının ifadesidir. Her zaman somut koşulların değiş-

20 Burada siyasi rejim değişikliği ile iktidarın sınıf karakterinde değişiklik arasında bir ayrım yapıldığına dikkat çekelim. Bunun nedeni aslında devrimlerin de iki tür olmasıdır: Politik devrim, bir ülkenin rejimini toptan değiştirerek (örneğin faşizmden ya da askeri diktatörlükten bir tür demokrasiye geçişi sağlayarak) sınıflar arası güç dengesinin aniden ve radikal biçimde değişmesini sağlar. Buna karşılık sosyal devrim iktidarın bir sınıfın elinden alınarak başka bir sınıfa aktarılmasını ve ardından bütün sosyo-ekonomik hayatın iktidarı ele geçiren sınıf veya sınıf ittifakının çıkarlarına uygun biçimde yeniden düzenlenmesini içerir. Devrim başarıya kavuştuğunda her iki devrim türü de mümkün olduğundan yukarıda da ikili bir formül kullanılmıştır. Politik devrim/sosyal devrim ayrımını şu çalışmalarımızda ayrıntısıyla ele almıştık: *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri*, a.g.y., Bölüm 1 ve “Arap devriminin vaatleri ve zaafı”, *Devrimci Marksizm*, sayı 13-14, İlkbahar-Yaz 2011, s. 146-48.

mesiyle bir durumdan diğerine hızla geçiş mümkündür. Yukarıdaki izahattan anlaşılacağı gibi, halk isyanı ile devrim arasındaki fark biçimsel değil içeriğe ilişkindir. Eylemlerin biçimselliği açısından arada pek az fark olabilir. Örneğin, Devrimci İşçi Partisi’nin Mısır devriminin yükselişinden sonra kullandığı “Taksim, Tahrir olacak!” sloganı gerçekleşmiş, Haziran’ın ilk yarısında Taksim’in Tahrir’den farkı kalmamıştır. Fark içeriktedir: Tahrir bir devrimin, deyim yerindeyse, “karargâhı”dır, Taksim ise bir isyanın “arena”sı. Ne var ki, biçimdeki bu ortaklık, iki durum arasında bir geçişkenlik de yaratır: Halk isyanının, bazı koşullar değiştiğinde hızla bir devrime dönüşme olanağını barındırdığını ifade eder. Örneğin Gezi Parkı’ndan başlayarak Türkiye’deki halk isyanı kendi temsilcilerini seçerek konseyler oluştursa, bu konseyler sistemi bütün Türkiye’ye yayılsa, bu konseyler adım adım emekçi sınıflarla bütünleşme adımları atmaya yönelse, halk isyanı hızla bir devrim hareketi haline gelebilirdi. Kısacası, halk isyanı ile devrim arasında son derecede hızlı geçişler mümkündür.

Ayaklanma devrimci kitlelerle iktidar arasındaki bağı kuran eylemdir. İktidara giden yolda son dokunuştur. Devrimin safları içerisinden, iktidarı almaya hazırlıklı bir öznenin (bir parti, bir ordu, bir temsil organı) iktidarı almak için uygun araçları kullanarak iktidarın kalelerine taarruzunun nihai aşamasıdır. “İktidarı almanın uygun araçları”ndan söz ediyorsak, bunun nedeni, hâkim sınıfların, davanın artık yitirilmiş olduğuna devrimin ezici gücü dolayısıyla ikna olduğu özel durumlar hariç, iktidarı teslim etmemek için silaha sarılacağı kesin olduğundan, devrimin de silahlanmış olmasının gerekliliğidir. Yani iktidara uzanan bir ayaklanma, kural olarak silahlı ayaklanma biçimini almak zorundadır.

Ayaklanmanın iktidara uzanmanın son halkası olması, genel anlamıyla devrimden ayrı, ondan bağımsız bir varlığı olamayacağını ima eder. Ama diyalektik somut koşullardan bağımsız, katı ve değişmez tanımları tanımaz. Hayatın çeşitliliği her an ve her değişik koşul altında bir bütünün tamamlayıcı ögesinin o bütünden ayrı ve bağımsız olarak da var olabileceği durumların mümkün olduğunu bize gösterir. Birazdan bu durumun nasıl doğabileceğini daha somut olarak göreceğiz.

16 Haziran

*Ve elbette ki, sevgilim, elbet,
dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya,
dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle: işçi tulumuyla
bu güzelim memlekette hürriyet...*

Nâzım Hikmet

Şimdi önümüzdeki soru, 15-16 Haziran eylemlerinin bütün bu kavramlar çeşitliliği içinde nereye yerleştirileceği. Hatırlatalım ki, bu soruyu bir botanikçinin taksonomi (sınıflandırma) anlayışıyla salt bilimsel bir merak ile sormuyoruz. Bu sınıflandırma ve niteleme devrimci bir partinin o günlerde benimseyeceği taktik hattın belirlenmesi açısından hayati bir önem taşıdığı için yapıyoruz. Bir devrimci parti, 15-16 Haziran ile diyelim Tekel Sakarya eyleminde aynı taktik

hattı izlemeyecektir. Burada da en önemli faktör (olayların içinde yaşandığı somut bağlamların farkının yanı sıra) söz konusu kitle hareketlerinin doğası, karakteri ve dolayısıyla potansiyelidir.

15-16 Haziran'ı sınıf mücadelesinin farklı kitlesel tezahür biçimleri arasında bir yere yerleştirirken okura bir uyarı yapmamız gerekiyor: Tarihte birçok olay belirli tarihi kategorilerin neredeyse özünü cisimleştirir ama birçok başka olay da arada kalır, çoklu belirlenimlere tâbidir, katışık bir karakterdedir. Örnek verecek olursak, Büyük Fransız Devrimi burjuva devrimlerinin, Büyük Ekim Devrimi ise proleter devrimlerinin özünü ortaya koyan tarihi somutlardır. Yani bunlarda bu devrim kategorileri kavramlarına en uygun biçimde somutlaşmıştır. Buna karşılık, diyelim Mısır'ın tarihindeki devrimler zincirinin doruk noktalarından, Nasırcılığın daha sonra bütün Arap dünyasının gelişmesine damga vuran yükselişinin başlangıcını oluşturan 1952-54 devrimi, hem içeriği (sömürgecilik karşıtlığı burjuva devriminden daha ağır basar, Sovyetler Birliği'nin etkisiyle bir burjuva devrimi "Arap sosyalizmi" adını alacak kadar aşırı devletçidir vb.), hem de biçimi (halk ayaklanması ile askeri darbe özgün bir biçimde iç içe geçer) açısından çok daha karmaşık ve katışık bir nitelik taşır. Aynı şey, bambaşka bir siyasi ve kültürel ortamda 1979 Nikaragua devrimi için geçerlidir: Bu devrimin ne ölçüde politik bir devrimle sınırlı kaldığı, ne ölçüde sosyal devrime dönüştüğü ya da dönüşme potansiyeline sahip olduğu vb. epeyce tartışmalıdır. Burada önemli olan örneklerin kendisi değil. Sınıflandırmanın nasıl karmaşık ara biçimler ya da geçiş biçimleri de içerebileceği. Diyalektik daima somuttur ve dolayısıyla karmaşıktır.

Biz de somuttan başlayacağız. Başlangıç noktamız, 16 Haziran'ın 15 Haziran'a göre **nitel** bir farklılık taşımasıdır. Yukarıda, olayları çok hızlı bir biçimde özetlerken eylemlerin iki günü arasında katılım (yaklaşık rakamlarla 70 binden 150 bine), yürüyüş güzergâhı (şehir dışı ve çeperi yerine şehir merkezi) ve çatışma yaşanmaması (15 Haziran) ile yaşanması (16 Haziran)²¹ bakımından farklar olduğunu belirtmiş, ama önemli ayrıntıları daha sonra ele alacağımızı söylemiştik. İşte şimdi o noktaya gelmiş bulunuyoruz.

16 Haziran günü, hayati bir taktik yöneliş değişikliği yaşanmıştır. 15 Haziran'da Ankara Asfaltı (E-5 ya da D-100) üzerindeki birçok fabrika sırtını İstanbul'a, yüzünü Gebze yönüne çevirmişken şimdi (bütünüyle İzmit'e yakın olanların dışında ki) hemen hepsi yüzünü İstanbul'a çevirmiştir. İstanbul'un Anadolu yakası, gözlerini, kısmi bir Üsküdar-Beykoz macerasının dışında, bu yakanın merkezi olan Kadıköy'e dikmiştir. Levent ve Boğaz hattındaki fabrikalar Mecidiyeköy-Şişli hattından Taksim'i hedeflemiştir. Haliç, Topkapı ve Bakırköy odakları da Vilayet binasının bulunduğu çok önemli Cağaloğlu'ndan sonra yine Taksim'e dikmiştir gö-

21 Yine görece farklılardan ve karmaşık durumlardan söz ettiğimiz açık. 15 Haziran'da Demirel'in kardeşlerinden birinin ortaklarından olduğu Haymak fabrikasında düpedüz çatışmalar yaşandığını veya işçilerin Eyüp karakolunu basarak gözaltındaki arkadaşlarını kurtardıklarını vb. unutmuyoruz. Söylediğimiz şudur: İlk gün yaşanan bu tür olaylar, istisnai karakterleri içinde, mücadelenin şiddetli biçimler alması bakımından bir **potansiyelin** mevcut olduğunun işaretidir. İkinci gün ise bu potansiyel serpilip gelişmiş ve patlayıcı bir güçle ortaya çıkmıştır (beş ölü en çarpıcı işaretler). Yani eskilerin diyalektik terimiyle "kuvveden fiile" geçilmiştir. Fark budur.

zünü. Şayet devlet güçlerinin, Anadolu yakasındaki Kadıköy yönlü kortejlerin de nihai hedefinin Taksim’e çıkmak olduğu konusundaki yargısı doğru idiyse (ki muhtemelen kortejler içindeki ajanlar aracılığıyla elde edilmiş istihbarata dayanıyordu), o zaman hedefin bütün kortejlerin Taksim’de toplanmasıyla İstanbul’un kalbinin fethi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yarım yüzyıl boyunca derinlemesine araştırma yapılmamasının bir büyük bedeli de bugün bu karar değişikliğinin nasıl gerçekleştiğini bilmiyor oluşumuzdur. Ancak sanıyoruz iki şey kesin biçimde söylenebilir. Birincisi, DİSK yönetimi, başlangıçta beklentileri ne olursa olsun (buna birazdan döneceğiz), ilk günkü gelişmelerden büyük bir cesaret kazanmıştır. Bunu, 16 Haziran sabah yayınlanan DİSK Bülteni’nden²² ve Kemal Türkler’in açıklamasından²³ görebiliyoruz. Bu yüzden bu yön ya da taktik değişikliğinde DİSK yönetiminin kendisinin çitayı yükseltiyor olmasının rolü olması küçümsenecek bir ihtimal değildir. İkincisi, ve çok daha önemlisi, 15 Haziran’ın kitleselliği, kararlılığı, cüretkârlığı ve başarısı sınıfın kendisine büyük bir cesaret vermiş ve onu kenti fethetmeye çıkma yolunda uyarmış olmalıdır. Bir bakıma sınıf 16 Haziran’da bütün kenti Haymak ya da Eyüp Karakolu haline getirmiştir. Bunu aşağıda ortaya koyacağımız birçok ayrıntıda göreceğiz. Yani yön (ya da taktik) değişikliğinin sınıfın daha kendiliğinden, daha mevzii karar süreçlerinden etkilenmiş olması ihtimali de küçümsenemez. Ancak bütün kortejlerin birden ortak bir kararla şehrin kalbini hedeflemesi, kararda DİSK yönetiminin en azından tuzu olduğunu düşündürüyor. “Karar işçi kitlesinin kendi içinde oluşmuştur” türünden bir yargı, bizim genel tezlerimizi daha fazla güçlendirecek olduğu halde, bu ihtimalin daha yüksek olduğunu teslim ediyoruz zira biz yargılarımızı olguları eğip bükmeye dayandırmayı, gerçekle, yani devrimin çıkarlarına uygun davranmanın zeminiyle ilişkisini kesmek olarak görürüz. Birçok konuda yanılabiliriz kuşkusuz, ama bile bile yanlış şeyler söylemeye tenezzül etmeyiz.

Bu taktik değişiklik, bir hedef yükseltmedir. İşçi sınıfının, daha kendine ait mekânlarda (varoşlarda, fabrika bölgelerinde, kenarında sayısız fabrikanın dizildiği şehirler arası ana yollarda) kazandığı ilk zaferlerden sonra çitayı yükselterek kapitalist ekonominin ve burjuva devletin hâkimiyet sembollerine yönelmesidir. Bu bağlamda, 15-16 Haziran’ın toplumsal bellekte çok ciddi iz bırakan bazı yönlerine değinmek gerekir. İstanbul burjuvazisinin zenginliğinin simge mekânlarından biri olan Bağdat Caddesi’ndeki yürüyüş, burjuva, yüksek bürokrat ve hali vakti yerinde küçük burjuva evlerine işçi sınıfından duyulan korkunun nişanesi olarak bayrak asılması, işçi sınıfının hâkim sınıflara meydan okuması olarak bütün 70’li yıllar boyunca belleklerde yaşamıştır.²⁴ Öte yandan, büyük işçi kitlelerinin bütün engellere rağmen Vilayet binasına gelerek sloganlar atması devlet iktidarına bir meydan okuma gibi görülmüştür. Unutulmasın ki, Vilayet binasının bulunduğu semtin

22 *Derinden Gelen Kökler*, cilt I, a.g.y., s. 375.

23 *DİSK Tarihi*, cilt 1, a.g.y., s. 394-95.

24 Bakın o günü Bağdat Caddesi’nde yürüyen bir işçi nasıl anlatıyor: “Bu arada Bağdat Caddesi’nden gidelim dendi. İşçilerde ‘Zenginler gücümüzü görsün’ düşüncesi vardı. Caddede mağazalar kapatılmıştı. Orada oturanlar camlara belki korkudan, belki de içlerinden geldiği için bayraklar asmıştı, alkışlayanlar da oluyordu.” *Derinden Gelen Kökler*, a.g.y., s. 388.

(adı daha ziyade basınla özdeşleşmiş olan) Cağaloğlu dışındaki diğer geleneksel adı Bâbîâli'dir. Yani İstanbul "pâyitaht" iken, bu bina hükümetin, sadrâzamın, dönemin başbakanının makamıydı. Ayrıca 1913'teki kötü şöhretli Bâbîâli baskınının yaşandığı yerd. Daha az önemli olmakla birlikte, benzer bir şeyi Kadıköy için de söylemek mümkündür. İşçilerin Fenerbahçe Stadı'nı geçtikten hemen sonra Kurbağalıdere mevkiinde arkadaşlarının polis kurşunu ile öldürülmesinin öfkesi içinde kaymakamlık binasını (alt katı emniyet müdürlüğüdür o dönemde) basması, burada yangın bile çıkması, devlet iktidarına yapılmış çok önemli bir yarma harekâtı gibi işlemiştir zihinlere.

Yarma dediğimizde akla derhal barikatların gelmemesi mümkün değildir. Bir kere, 15 Haziran'da çok önemli bir rol oynamayan barikatlar, devrimlerin o sihirli sözcüğü, 16 Haziran'da bütün mücadelenin üzerinde verildiği mevziler haline gelmiştir. Şehrin her yerinde barikatlar kurulmuştur. Ama bunları kuran, bazı başka büyük halk hareketlerinden farklı olarak, elde ettikleri mevzileri korumaya çalışan işçiler değildir. Sembolik anlamı çok yüksek bir noktaya değiniyoruz: 16 Haziran'da, barikatları kuran ve hattı müdafaa yapmak zorunda kalan, hep devlet güçleri olmuştur. Anadolu yakasında Ankara Asfaltı üzerinde Acıbadem köprüsü olarak anılan mevkide önce bir polis barikadı, sonra iki asker barikadı kurulmuştur. Yine Anadolu yakasında Bağdat Caddesi yönünden gelen yürüyüş kolunu durdurmak için önce Suadiye'de, ardından Kurbağalıdere köprüsü üzerinde hem polis hem asker barikadı kurulmuştur. Cağaloğlu yokuşunun başında barikat kurulmuştur. Levent'te Tekfen fabrikası hizasında barikat kurulmuştur. İzmit'te tekrar tekrar barikat kurulmuştur. Nerede barikat kurulmuşsa işçiler bu barikatları yarmış, aşmış, bazen de kurnazca kenarından, yan yollardan dolaşarak geçmişlerdir. **Bu barikat savaşının galibi işçi sınıfıdır.** Bunu iyi bellemek gerekir.

15 Temmuz 2016 gecesi tankların üzerine çıkmış halkın görüntüleri üzerine çok şey yazıldı, çok konuşuldu. Ama unutmamak gerekir ki, bu Türkiye tarihinde bir ilk değildir. Ondan neredeyse yarım yüzyıl önce işçi sınıfı aynı şeyi zaten gerçekleştirmiş, tankların üzerine çıkarak askeri barikatları aşmıştı. Üstelik bunu yaparken 15 Temmuzcular gibi hükümetin manevi, polisin ve ordu-

nun bir bölümünün maddi desteğini almıyordu. Ülkenin bütün iktidar odakları, az ya da çok, keskin ya da müteredit, kendi karşısında iken yapıyordu bunu.

İşçiler bu zaferlerini bazen yol değiştirerek veya ordu birliklerinin daha müsamahakâr tutumu sayesinde barışçıl biçimde aşmıştır. Ama bazen de devlet güçlerine ağır yenilgiler yaşatmıştır. Bu, üç işçinin ölümüyle sonuçlanan Kurbağalıdere’de böyledir. Bağdat Caddesi’nden gelen yürüyüş kolu polis birliklerini, bunlar silah kullanmaya bile tevessül ettikleri halde darmadağın etmişlerdir. Bağdat Caddesi yürüyüş kolu polis barikatına saldırır ve polisleri dağıtırken bu kez Ankara Asfaltı yürüyüş kolunun bir bölümü ters yönden, Altıyol üzerinden Kurbağalıdere’ye yaklaşınca, ortaya planlanmamış bir kısaç hareketi çıkmış, polislerin bozgunu doruğuna ulaşmıştır. İşçilerin elinden kurtulmak için, o zamanlar çok pis koktuğu için halk arasında “b..ludere” diye de bilinen Kurbağalıdere’ye atlayıp yüzerek kaçmaya çalışan polis öyküleri bile (doğru ya da yanlış) anlatılmıştır. Devlet güçlerinin yenilgisi o kadar keskindir. Levent’teki yürüyüş kolundaki işçiler, polisler önde yürüyen kadın işçilere coplarla saldırdığında “dellenmiş”, polisler karşı saldırıya girişmiştir. Polis memurları kurtuluşu evlere saklanmakta bulmuş, ama tanıklıklara göre bir kısmı kabul edilmemiştir! Yani bu işçi kitlesi moral üstünlüğünün gücüne dayanarak ve bir gün önceki mevzii zaferlerinin verdiği cüretle fiziksel savaşta da üstünlüğü ele geçirmiştir.

İşçilerin Taksim’de buluşup tarihte eşi görülmemiş bir miting yapmasına yalnızca İstanbul’un, iki su yolu aracılığıyla üç parçaya ayrılan coğrafyası engel olmuştur. Kadıköy’e varan dev kitlenin Taksim’e ulaşması, iki yaka arasındaki vapur seferlerinin kaldırılmasıyla, Topkapı ve Bakırköy tarafından gelen kitlelerin daha ileri gitmesi ise Haliç üzerindeki iki köprünün açılmasıyla engellenmiştir. Gezi halk isyanı sırasında Boğaz köprüsünden geçen büyük kalabalığın toplumun bilincinde yarattığı etki unutulur gibi değildir. Bu açıdan bakıldığında, 15-16 Haziran’ın üç yıl erken yaşanmasına hayıflanmak geliyor insanın içinden! İlk Boğaz köprüsü, bulunduğu gibi, 29 Ekim 1973’te açılmıştır.²⁵

25 Bir de Üsküdar’da Tekel işçilerini de yanlarına alarak Beykoz bölgesindeki fabrikalara (Sümerbank, Paşabahçe Şişe Cam vb.) yürüyen kolun Beylerbeyi Sarayı’nın altından geçen daracık tünel asker tarafından tutulmuş olduğundan o mevzii aşamamasını zikretmek gerekir. Burası da bir bakıma İstanbul coğrafyasının yarattığı aşılamaz bir engeldir.

Bir kez barikatlar aşıldığında, işçi sınıfı şehre özgürce hâkimdir. “Hürriyet” şehrin sokaklarında “en şanlı elbisesiyle, işçi tulumuyla” dolaşmaktadır. Cağaloğlu barikatını aşan yürüyüş kolu ondan sonra şehrin birçok yerinde özgürce dolaşmıştır. Suadiye barikatını aşan yürüyüş kolu o semtten Kadıköy’e kadar burjuvazinin “harim-i ismeti” denebilecek Bağdat Caddesi’ni sınıf mücadelesi mekânı yapmıştır. Ankara Asfaltı üzerinde Acıbadem köprüsünü aşan yürüyüş kolu ta Beylerbeyi’ne kadar özgürce yürümüştür. Şehir işçi sınıfının olmuştur. Onlar hareket halindedir, devlet güçleri sabit, donmuş ve pasif halde. **Bu eyleme, biçimi bakımından, asla “direniş” adı verilemez.**

Türk-İş, bağımsız sendikalar, sendikasız işçiler...

Yukarıda çizilen tabloyu mümkün kılan faktörlerden biri de 16 Haziran günü, eylemlere katılan kitlenin dev bir artış göstermesidir. Büyük kitle hareketlerine katılanların sayısı her ülkede her zaman tartışmalı olmuştur. Ama 15 Haziran ile 16 Haziran’a katılanların sayısı üzerinde tartışma yoktur. İlk günkü 70 binin ikinci gün 150 bine yani iki katına çıktığı konusunda hiç kimse kuşku belirtmiyor. Şöyle de diyebiliriz: Mutlak rakamlar tam doğru olmasa bile, herkes sayının iki katına çıktığı konusunda hemfikir. Bu artış nereden geliyor?

Bu artışta hiç kuşku yok sayısız faktör rol oynamış olmalı. DİSK’in kendisinden başlayalım. 15 Haziran’da İzmit’in Adapazarı yönünden gelen yürüyüş kolu, Lastik-İş’in iki büyük işyeri olan Goodyear ve Pirelli işçilerini yürüyüşe ısrarla davet etmiş ama ikna etmeyi başaramamıştı. Başında DİSK’in en önde gelen üç yöneticisinden biri, DİSK Genel Başkan Vekili, TİP milletvekili Rıza Kuas’ın olduğu Lastik-İş’in üyeleri bile ilk gün iş bırakmakla birlikte yürüyüşe katılmıyordu.²⁶ Bu

²⁶ Bu şaşırtıcı olayın anatomisini Sırrı Öztürk, bir öncü işçinin sendika bürokratlarına bütün öfkesiyle ayrıntılı olarak anlatır. Ona göre bu olaydan Lastik-İş’in o bölgedeki patron yanlısı şube yöneticileri sorumludur. Bkz. a.g.y. s. 337-339.

iki fabrika en çarpıcı örnektir, ama, az sayıda da olsa, muhtemelen DİSK’e bağlı sendikaların örgütlü olduğu başka bazı fabrikalar da sokağa çıkmadıkları 15 Haziran gününde hareketin elde ettiği büyük başarı dolayısıyla 16 Haziran’da artık yürüyüşlere katılmışlardır.

1960’lı yıllarda bugün çok sık görülmeyen bir olgu önem taşıyordu. Türk-İş’e bağlı olmayan, kimi işyeri, kimi işkolu düzeyinde örgütlü bir dizi bağımsız sendika vardı. Üstelik bunların bir bölümü sınıf sendikacılığına Türk-İş yönetiminden çok daha fazla yatkındı. Ama henüz DİSK’e katılma yönünde, şu ya da bu nedenle, karar almamışlardı. (Başta Tekstil ve Sosyal-İş sendikaları olmak üzere bir bölümü 70’li yıllarda bu adımı atacaktır.) İşte bu sendikaların üyeleri ve muhtemelen yönetimlerindeki unsurlar da ikinci gün mücadeleye daha yaygın olarak katılmıştır. Bu konuda “bugün DİSK’e, yarın sana” akıl yürütmesinin rol oynamış olması gayet mantıklıdır. 1317 sayılı yasa, DİSK’i ortadan kaldırmak için getirdiği hükümlerle aslında Türk-İş dışında her türlü sendikacılığın gelişmesini neredeyse olanaksız hale getiriyordu.²⁷

16 Haziran’da katılımın bileşiminin değişmesi bakımından elimizde hakkında çok kısmi ama sosyolojik bakımdan çok önemli bir bilgi olan başka bir faktör de vardır. Maden-İş tarihinde yer alan bir baş temsilci tanıklığından okuyalım: “Bir gün önceki yürüyüşe, postabaşı, ustabaşı durumunda olanlar katılmamıştı. İkinci gün onlar da kendiliğinden gelip korteje dahil oldular. Onlar ‘Biz ustabaşıyız, postabaşıyız, yürüyüşün başında ön saflarda yer almalıyız’ dediler. Biz de ‘Tabii, memnuniyetle’ dedik, onları yürüyüşün ön tarafına aldık.” Türkiye’de o dönemde “işçi aristokrasisi” türü ya da yarı-proleter, yarı yönetici denebilecek bir kategori olan bu aktörlerin dahi yürüyüşe kendi gönüllü kararlarıyla katılmaları, 16 Haziran’a gelindiğinde eylemin ne büyük bir prestij kazanmış olduğunun resmidir.²⁸

Sınıf mücadelesinin esaslı yasalarından biri, bir büyük kitle hareketi bir kez kritik bir büyüklüğü aştığında, hele hele 15-16 Haziran gibi neredeyse arı anlamda işçi sınıfının mensuplarından oluşuyorsa, toplumun diğer kesimlerinden (örgütsüz ve dağınık işçi katmanları, kamuda çalışan ve genellikle işçi olarak görülmeyen ya da yasaların öyle tanımlamadığı proleterler, “boşta çalışanlar”, yani sabit bir işi olmayanlar, hatta küçük burjuvazinin belirli katmanları) insanların da harekete bazen ajitasyon yoluyla kazanılarak, bazen mahalle arkadaşlığı, akrabalık vb. ilişkiler dolayısıyla, bazen de tamamen kendiliğinden biçimde katılmasıdır. Bu söylenen,

27 Bağımsız Otomobil-İş sendikasının örgütlü olduğu Otoyol fabrikasının bir işçisinin tanıklığı Maden-İş tarihinde aktarılıyor. Bu işçi fabrikada hükümet için “yarın seni de kapatır” diye tartışıldığını aktarıyor. *Maden İş Tarihi Çalışma Grubu*, a.g.y., cilt I, s. 389.

28 Burada konudan uzaklaşmak pahasına bir noktaya değinmek istiyoruz. Emperyalist ülkeler için Engels’ten beri yapılmakta olan “işçi aristokrasisi” tahlili, Türkiye’de sol tarafından o ülkelerin işçi sınıflarının düzene bütünüyle massedilmiş olduğu gibi bütünüyle yanlış bir sonuca taşınır. Önce, “aristokratik” katman o ülkelerin işçi sınıfının tamamını değil, aslında bir azınlığını kapsar. Ama bundan da öteye *işçi aristokrasisi de işçidir*. Günü gelince, ana sınıflar arasındaki antagonistik çelişki onu bile sınıf mücadelesi saflarına itecektir. Bugünlerde ABD’nin en örgütlü işçilerinin (mesela otomobil işçilerinin) dünya çapında işçi sınıfının Koronavirüs krizinde ölüme sürülmesine karşı en mücadeleci tepkiyi veren kesimlerden olması, bunun sadece çok basit bir örneği olarak görülmelidir.

sol liberaller tarafından Gramsci'nin çarpıtılması yoluyla kültürel bir kavram haline getirilen hegemonyanın aslında siyasi bir kavram olduğunu da yeniden hatırlatır bize. 16 Haziran günü bu tür insanlar da kitleye katılmıştır. Genellikle büyük halk hareketlerinin toplumun bütün sömürülen ve ezilen katmanları için çekiciliğini anlamayanlar Marksizmi kavrayamamış olanlardır. Ezilen ve sömürülen kitlelerde, hâkim sınıfların paralı uşağı konumunda yaşamıyorlarsa, daima bir isyan ve huzursuzluk duygusu derinden derine mevcuttur. Toplumda mücadeleler bir kritik eşiği aştığında insanlar beklenmedik bir hızla saflara katılırlar. Normal olan, isyan ve devrimin yanında yer almamak değil almaktır. Burada sembolik bir değer taşıyabilecek bir vak'aaya değinelim: 15-16 Haziran konusunda sıkıyönetim mahkemelerinde açılan ilk davanın sanıkları arasında üç Arçelik işçisinin yanı sıra "Kartal tuvaletlerinin temizleyicisi" de vardır. Bu şahıs Adalet Partisi Kartal ilçe binasını tahripten, iskeleye bayrak çekirtmekten ve yürüyüşe katılmaktan bir yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.²⁹

Nihayet, toplumda bütün 1960'lı yıllar boyunca verilen büyük işçi ve köylü mücadelelerinin, önce TİP, sonra da öteki sosyalist hareketlerin faaliyetleri sonucunda sosyalizme (çoğu zaman el yordamıyla da olsa) kazanılmış olan her türden insanın, 15 Haziran'ın çizdiği tablo karşısında olan bitene kayıtsız kalması beklenemez. Bunlar arasında Dev-Gençli olsun olmasın sosyalist gençlerin yeri çok özeldir. Bütün kaynaklar, daha sonra Türkiye'nin devrimci yaşamında çok öne çıkanlar da dâhil olmak üzere sosyalist gençliğin, özellikle 16 Haziran günü eylemlerde disiplinli biçimde yer aldığıнын altını çiziyor.

Ama en önemlisini en sona bıraktık. Çünkü yukarıda sözü edilen her bir kümenin 15-16 Haziran'ın deklare edilmiş amacı doğrultusunda sokağa çıkması şu ya da bu nedenle anlaşılabilir. Ama şimdi sözünü edeceğimiz kitle, tabloyu tamamen değiştirecektir. 15-16 Haziran, DİSK'in deyişiyle "Türk-İş diktatörlüğü" kurmayı hedefleyen 1317 sayılı yasaya karşı yapılmaktadır. Türk-İş üyesi işçilerin bu yürüyüşte işi nedir?

Türk-İş'in örgütlü olduğu birçok fabrikanın yürüyüşe katıldığı belgelenmiş durumdadır. Bunlar arasında, katılım sürecinin nasıl gerçekleştiği konusunda elimizde en çok bilginin var olduğu iki fabrika Tekel'in biri Cevizli'deki öteki Üsküdar'daki iki fabrikasıdır.³⁰ Peki nasıl olmuştur da bu işçiler DİSK üyesi işçilerin yaşadığı bir sorun uğruna yapılan bir yürüyüşe katılmışlardır? Bu işçileri ikna eden faktörler üç başlık altında sıralanabilir.

İlk faktör, yukarıda örgütsüz emekçi kesim ve katmanlar için sözü edilen kritik eşik meselesidir. İşçiler, güçlü bir işçi mücadelesi ile karşı karşıya geldiklerinde, bu kendilerini birey olarak ilgilendirmese bile, ezilen ve sömürülen bir konumda yaşadıkları için hali vakti yerinde insanlardan farklı olarak bir dayanışma duygusuna kapılırlar. 15 ve daha da çok 16 Haziran'da yürüyen büyük işçi kitlele-

²⁹ Öztürk, agy., s. 238.

³⁰ Cevizli Tekel'in yaşadığı deneyimi o dönemde Harun Karadeniz, Faruk Pekin, Çetin Uygur gibi sosyalistlerin içinde çalıştığı Kartal İşçi Birliği'nin çalışmalarında faal olan bir işçi Maden-İş tarihini anlatan kitaptaki tanıklığıyla anlatmaktadır. Bkz. *Derinden Gelen Kökler*, cilt I, s. 387-88. Üsküdar Tekel'de olan bitenler de aynı kitapta anlatılmaktadır: bkz. a.g.y., s. 371.

rinin Türk-İş’in örgütlü olduğu fabrikaların işçilerine yaptığı çağrılar bu yüzden o işçiler üzerinde bir elektrikleştirme etkisi yaratmıştır. Unutulmasın, işçi sınıfı bazı durumlarda kapitalistlere karşı verilen kitlesel mücadelelere katılmayan işçilere cezalandırma bile uygular. Bu dile getirilmemiş bir yasadır: Sınıf kardeşin mücadele ediyorsa, kayıtsız kalmayacaksınız!

İkinci faktörü, Faruk Pekin bu sayımızdaki çok önemli mülakatta berrak biçimde izah ediyor. İşçi mahalleleri, özellikle işçilerin çalıştıkları fabrika ve işyerlerine yakın semtlerde oturdukları o dönemde, fabrikaların ve sendikal örgütlülüklerin yarattığı ayrımların aşılabildiği, sınıfın iletişim kanallarının birçok yoldan işlediği, bir bakıma herkesin herkesten haberi olduğu mekânlardı. Dolayısıyla, Türk-İş’e bağlı sendikaların üyesi olan işçiler DİSK’in ne tür bir sendikacılık yaptığını, DİSK’in örgütlü olduğu işyerlerinin Türk-İş’inkilere göre işçi için nasıl daha avantajlı olduğunu biliyorlar ve doğal olarak bu daha ileri koşulları hem sınıf dayanışması hem de gelecekte kendilerine de yarar getirebilecek bir umut olarak destekliyorlardı. Pekin, 14 Haziran Merter toplantısından sonra, o gece bölgelerde ve mahallelerde yapılan toplantıların bu yüzden çok önemli olduğunu vurguluyor.

Nihayet, en önemli faktöre geliyoruz. Eylem anında sınıf kardeşliğinin de, mahalle aracılığıyla kardeşleşmenin de arka planında 1960’lı yılların *genel bir sınıf mücadelesi yükselişi dönemi* olması yatıyordu. Saraçhane’den Kavel’e, Paşabahçe’den Derby, Singer, Demir Döküm, Sungurlar ve diğer fabrikalarda grevlere ve işgallere, köylülerin üretici mitinglerinden ağaların elindeki toprakları işgaline ve işlemesine işçi ve emekçiler toplu halde ayağa kalkmışlardı. Bundan bütün toplum etkilenmişti. TİP’in kuruluşu, 1965’te 15 milletvekili ile meclise girişi, bunu 1967’de DİSK’in kuruluşunun ve hızla büyümesinin eklenmesi, bunun örgütsel ifadeleriydi.³¹ Toplumdaki bu genel değişime Kürt halkı da katılıyordu. Nihayet, üniversite gençliği hem bu gelişmenin etkisiyle hem de dünya çapında 1968 gençlik hareketlerinin özendirmesiyle neredeyse toplu halde yüzünü sosyalizme dönüyordu. 1968 olaylarının ötesinde daha genel olarak uluslararası konjonktür de bütün bu gelişmelere destek oluyordu: Küba, Che Guevara’nın enternasyonalizmi, Vietnam savaşı, ABD’de siyahilerin mücadelesi ve bize en yakın coğrafyada Filistin’deki gerilla hareketi sadece gençliği devrim özlemiyle doldurmuyordu, işçi ve emekçiler üzerinde de ciddi bir iz bırakıyordu.

Bakın Maden-İş’te örgütlü bir işçi o dönemi nasıl anlatıyor:

O yıllarda işçi sınıfının birbirine karşı güveni vardı. İnsanın insana çelme takma,

31 Sırrı Öztürk şöyle bir görüş ileri sürüyor: “15/16 Haziran hareketini organize edenlerin iradesi, tabanda düzenli ve sistematik kitle çalışması yapan özne ve nüvelerin çok yönlü çalışmalarında yansıyor” (a.g.y., s. 16). Bu üstü sınıksı kapalı ifadenin altında nelerin yattığının keşfi, işçi sınıfı içinde yapılan sosyalist çalışmalar konusunda bilginimizin Kartal İşçi Birliği deneyimi hakkında bilgilerimizin (ki bu bile sistematik olarak incelenmemiştir, bildiğimiz kadarıyla) ötesine geçmesini sağlayacaktır. Öztürk daha ileride bu söylediklerini biraz açıyor: “...sayıları 600’ü aşan pek çok devrimci dernek, yerel inisiyatifleri ve kitle bağları ile sosyal muhalefetin en ileri birimlerini örgütlemişti. Kütesel çıkışların örgütsel altyapısı hazır, fakat Disk ve 1. Tip üst yönetimi kitlelere kurmaylık edebilecek donanımdan yoksundu” (s. 79).

ayağını kaydırma olayları çok azdı. Bir arkadaşımız işten atıldığı zaman hepimiz ona sahip çıkardık. (...) Biz çok iyi eğitilen işçilerdik. Çünkü kitap okumamız mecburiydi. 15 Haziran günü hiç unutmuyorum yolu kestüğümüzde yolun yan tarafında buğday tarlası vardı. İşçiler aradaki tarlalara basmamak için tarlaya adım atmıyorlardı. Biz yolun tamamını kapatmadık, hasta, yaşlı, çocuk geçer diye, ama askerler gelip yolun hepsini kapattılar.³²

Buna benzer bir başka gösterge de o aşamada Otosan'da işçi olarak çalışan, daha sonra Maden-İş'te önemli görevler üstlenecek olan Mehmet Karaca'nın, 15 Haziran günü Haymak fabrikasında olan bitenlere ilişkin tanıklığıdır: "İşçiler büroları dağıtıp, cam çerçeveyi indirdi. Masa, sandalye, daktilo, telefon, dolap gibi malzemeyi pencerelerden dışarı fırlattı. Bu olay karşısında asker hiçbir müdahalede bulunmadı. İşçiler büro malzemeleri dışında atölyelerdeki üretim araçlarına dokunmadı. Oralarda hiçbir hasar meydana gelmedi."³³

Bu, sembolizm düzeyi yüksek bir olaydır. İşçilerin kırıp dökecek, patrona zarar verecek kadar öfke içinde olduğu, hiç de barışçı bir ruh durumu içinde olmadığı açıktır. Buna rağmen, bilinçli işçiler olarak düşmanlarının üretim araçları değil, patron olduğunu bildikleri için hiçbir şekilde makine kırıcılığına kalkışmıyorlar. Büro malzemesine zarar verilmesi, büronun genellikle Taylorizm çağından itibaren patronun işçiler üzerinde hâkimiyet kurmak ve onları daha fazla sömürmek üzere strateji ve iş tasarımı faaliyetlerini yönettiği, işin üretken olmayan taraflarının düzenlendiği yer olduğu hatırlandığında daha da anlamlı hale geliyor.

14 Haziran Merter toplantısında yapılan bazı konuşmalarda söylenenler o dönemde işçilerde keskin bir sınıf kininin nasıl yerleşmiş olduğunu anlatıyor. 2.500 kişilik Arçelik fabrikasının temsilcisi bakın neler söylüyor:

Arkadaşlar, 1970 senesi Türk işçisinin bilinçlenme uyanma senesidir. (...) Arkadaşlar, icap ederse o Türk-İş'i ortadan kaldıracamız, iktidarı ortadan kaldıracamız, bizler bir kahve içmeye paramız olmaz iken alın terimizi sömüren işverenle işbirlikçi o çoban sülü denen kişi bu akşam Hilton'larda Boğaz'larda eğlenmektedir. Arkadaşlar, onlar orda viski içerken biz 15 kuruşluk bir Terkoz suyunu dahi bulamıyoruz. (...) 2500 kişi olarak yarın sabahtan itibaren savaşa hazırız arkadaşlar. Bugün alınan bu Türk İşçisinin Kurtuluş savaşı için alınan kararı sabırsızlıkla bekleyen Arçelik işçisine ilk müjdeyi vermeye hazır ve yarından itibaren ölümse ölüm, direnme ise direnme, yürüyüş ise yürüyüş, hükümet basma ise hükümeti basma, Türk-İş'i ortadan kaldırmaksa... hazırız arkadaşlar.³⁴

Üstelik bu sınıf kını giderek sendikal bilinci aşan bir siyasi sınıf bilinci ile donanmaya başlamıştır. Aynı toplantıda konuşan plastik işkolundan bir işçi temsilcisine kulak verelim:

32 *Maden İş Tarihi Çalışma Grubu*, agy.

33 A.g.y., s. 364.

34 *Öztürk*, agy.

Bizim sorunumuz işçi sınıfı değil sadece bugün Anadolu köylerinden gazete görmeyen, ilkokul görmeyen, medeni araçlardan istifade edemeyen, hatta evine yol bulamayan, bırak köyünü evine yol bulamayan yoksulluğu giderek memurlarımızın, giderek işçi arkadaşlarımızın, giderek çocuklarımızın zorla kazandıkları hayat şartlarının bugün işçi sınıfının üzerine daha evvel çıkarılan kanunları kısıtlamak, kanunları gene kendi aleyhlerine çevirerek torbanın ucunu büzmek istiyorlar. (...) oy zamanı geldiği zaman Anadolu’nun köyünü bilmeyen, Anadolu ki köylünün ismini dahi yediği yemeğin rengini, gittiği yolun taş mı yoksa toprak mı veyahutta ne biçim yol olduğunu bilmeyen kimseler oy almaya gittiği zaman halkımızın onlara hayır demesini işçi arkadaşlarımızdan da oy avcılarına hayır demesini istiyorum.³⁵

Burada işçi sınıfını ulusun önderi haline getirecek, yani öteki ezilen katmanların sorunlarını çözme görevini de üstelenen Leninist anlamda bir siyasi bilincin oluşmaya başlamış olduğunu görmemek mümkün değil.

Ya Lastik-İş’in örgütlü olduğu Vinylex fabrikasının temsilcisinin devlet konusundaki şu bilinç işareti: “Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu [Türk-İş] uzun zamandan beri patrondan yana çalışmaktadır, patronla elele vermiştir. **Devlette bir patrondur**, devletle beraber sırt sırta vermiş vaziyettedir.”³⁶

Ya da Gıda-İş sendikasına bağlı bir un fabrikasının şu işçi temsilcisinin söyledikleri: “...icap ederse öldüreceğiz, öleceğiz. 32 tane milletvekili değil bizim başımıza köpek getirmişler. Bizim başımıza köpek getirmişler, bu köpekleri kaldırmaya çalışacağız. Amerikan köpeğidir bunlar.”

Basın-İş’e bağlı bir işyerinden temsilci olan, daha sonra sendikanın başkanı olacak Burhan Şahin devlet sorununu en berrak biçimde dile getirmiş:

Gerçekten biz yüzyıllardan beri sömürülmüşüz, fakat bunları kim sömürmüştür? Niçin sömürülmüşüz? Çoğunlukta olduğumuz halde azınlığın hakimiyetine niçin girmişiz. Onu bilemeyiz, henüz daha yeni yeni bilmeye başlıyoruz. İşte şimdi bu mecliste Türkiye’nin genel nüfusunun %95’i, hatta %98’i fakir olduğu halde, ters orantıdaki meclis ancak bu kadar kanun çıkartabilir. Tabii ki, fakirin lehine kanun çıkarmaz. Gittikçe kendisini yontulan ve takatı kesildikçe daha fazla vurmağa çalışan bir **sınıf diktası** yaratırlar. (...) Biz bu **halkın gerçek iktidarını** buluncaya kadar her ne yolda olursa olsun mücadelemize devam edeceğiz.³⁷

Bu nitelikte işçi önderlerinin yönettiği bir eylemde sorunun sadece sendikanın bekası olarak ele alınmasını beklemek yanlış olur. Nitekim çeşitli yürüyüş kollarında gerek pankartlarda yazılı olan gerekse yürüyüşçülerin attığı sloganlar arasında siyasi karakterde olanlar epeyce çoktur. Pankart ve sözlü slogan ayırımı yapmadan sıralıyoruz: “Bağımsız Türkiye!”, “Amerikan Üslerine Hayır!”, “Demirel İstifa!”, “İşçiyiz, güçlüyüz!”, “AP iktidarı bizim değil, işverenin iktidarı!”, “Zincirimizden

35 A.g.y., s. 191.

36 A.g.y., s. 194. Vurgu bizim.

37 A.g.y., s. 196. Vurgular bizim.

başka kaybedecek bir şeyimiz yok!”, “Tüm gericiler, faşistler kahrolsun!”, “Yaşasın işçi sınıfı!”, “Bütün kininiz işçilere mi?”, “Ya özgürlük ya ölüm!”, “Bağımsız Türkiye, sömürenler hergele!”, “İşçi-köylü el ele!” Yürüyüşe geçen işçiler, bütün bölgelerde başka fabrikaların önünden geçerken oranın işçilerini de yürüyüşe davet ediyorlardı. Bu çağrının sloganlarından biri de şuydu: “İşçiler dışarı, gel özgürlük yürüyüşüne katıl!”³⁸

Yükseliş dönemlerinde değişim hızlı olduğundan gençler hızla öne çıkar. Bunlardan biri o dönemde Türk-İş’in çimento işkolunda örgütlü sendikası Çimse-İş’in sendikacılığını beğenmeyen Remzi Çakar’dır. Çakar, Yarımca Seramik’ten işçi arkadaşlarıyla birlikte o sendikadan ayrılıp Serçip-İş’i (Türkiye Çimento, Seramik, Porselen Sanayii İşçileri Sendikası) kurmuş ve yeni sendikanın başına getirilmiştir. Yeni sendikanın DİSK’e katılma kararını almasından sonra Çakar 23 yaşında DİSK Yönetim Kurulu üyesi olmuştur.³⁹

Buradan iki sonuca ulaşabiliriz. Birincisi, **15-16 Haziran mavi gökte çakan bir şimşek değildir**. Bütün bir dönemin mücadelelerinin doruğudur, genelleşmesi ve devrimcileşmesidir. Yani birçok kitle hareketinden farklı olarak **bir sentez-olaydır**. Bununla şunu kastediyoruz: Birçok büyük kitlesel patlama kendinden önce büyük mücadeleler ve bir yükseliş süreci yaşanmadan, çelişkiler derinden derine, neredeyse yer altında olgunlaştıktan sonra gerçekleşir. Gezi ile başlayan halk isyanı tam da böyledir. Oysa bazı başka toplumsal patlamalar kendilerinden önceki mücadelelerin ve bunların taşıyıcısı olduğu bir yükselişin en ileri ifadesi, sentezi, devrimcileşmesi karakterini taşır. 15-16 Haziran böyledir. Bunun önemi şurada yatar: Ön hazırlık dönemi olmaksızın yaşanan sıçramalar, deneyimlerinin sınırlılığı dolayısıyla genellikle artlarında yeni ve büyük mücadelelere zemin olabilecek bir gelenek bırakamazlar. Buna karşılık sentez-olaylar topladıkları bütün deneyim ve birikimle geleceğe sadece o geçici kıyam anının mirasını değil, kendilerini önceleyen bütün dönemin mirasını devreder (buna örgütlenmeler de dâhildir) ve ilerideki büyük mücadelelere sağlam bir zemin hazırlarlar. Gezi halk isyanı ile 15-16 Haziran arasında bir dizi önemli benzerlik dışında (en başta İstanbul’un fethi) bir dizi çok önemli fark vardır. Geçerken bu farka işaret etmiş olalım.

Çıkarmamız gereken ikinci sonuç ise şudur: Türk-İş üyesi işçilerin 15-16 Haziran’a kitlesel olarak⁴⁰ katılımı, üzerinde mücadele verilmekte olan meseleyi DİSK’in ortadan kaldırılması olmaktan çıkartır, mücadelenin karakterini değiştirir. Türk-İş işçisinin DİSK’i savunmaktan dolaysız bir çıkarı yoktur. Artık mücadele işçi sınıfının patronlara, burjuvaziye karşı verdiği bir genel mücadeleye dönüşmüştür. Öyleyse, **15-16 Haziran sadece biçimi itibarıyla değil, içeriği itibarıyla da bir “direniş” olarak anılamaz**. Yalnızca bir anlamda, tarih sahnesine çıkışına yol açan saiklerle ilgili olarak 15-16 Haziran bir “direniş”tir. Üstelik başarılı bir direniş.

38 Sülker, agy., s. 86, 92-93, 110, 113.

39 Maden İş Tarihi Çalışma Grubu, agy.

40 Katılımın istisnai değil kitlesel olduğunda herkes hemfikir. Kimi Türk-İş üyesi işçilerin oranını üçte bir olarak verirken kimi de çoğunluğun bile Türk-İş’te olduğunu söylüyor. Bu, yazıda açıkladığımız nedenlerle önemsiz bir ayrıntı değil. Araştırmaların eksikliğinin bir başka bedeli ile karşı karşıyayız.

Ama özellikle 16 Haziran bu direniş düzeyini aşarak işçi sınıfının burjuvaziye ve düzene karşı genel bir hareketi haline gelmiştir. Bu anlamda, direniş bütünsel süreç açısından sadece bir uğraktır (momenttir). Süreç onu kapsar ama aşar.

Devrimi olmayan ayaklanma

Ne biçim olarak ne de içerik olarak 15-16 Haziran bir direniş değilse, o zaman nedir? Burada halk isyanı, ayaklanma ve devrim kavramlarıyla yüz yüze geliyoruz. 15-16 Haziran’ı bir “halk isyanı” olarak nitelemek mümkün değildir. Zira halk isyanı, kavramın açıkça ima ettiği gibi, işçi sınıfının hegemonyasında olmayan bir toplumsal ayağa kalkıştır. Sınıfların ortak bir eylemidir. İktidara özne ve/veya nesnel anlamda aday olmaması da bu durumla doğrudan ilgilidir. Oysa 15-16 Haziran kapitalist toplumun iki ana sınıfından ezilen ve sömürüleninin neredeyse kendi başına ayağa kalkmasıdır. Ya da daha ileri gidelim. Çok kitlesel bir kıyam hareketi içinde neredeyse **arı anlamda** bir işçi sınıfı hareketidir. İşte bu, 15-16 Haziran’ı, içinde özne olarak iktidara uzanan bir odak olmamakla birlikte, devrimci bir potansiyel taşıyan bir ayaklanma haline getirmektedir. Çünkü bu büyüklükte bir işçi kıyımı iktidar meselesini nesnel olarak gündeme getirecektir. Başka şekilde söylersek 15-16 Haziran **devrimi olmayan bir ayaklanma** olarak görülmelidir. İktidara uzanmıştır, ama uzanabilirdi.

Şimdi son yarım yüzyılın (ulusal bir sorun olarak özgüllükleri dolayısıyla bu tartışmanın dışında bıraktığımız Kürt sorunu dışındaki) en büyük iki toplumsal mücadele deneyimini karşılaştırarak durumu kavramaya çalışalım. Gezi sonrasında Türkiye çapında yaşanan toplumsal ayağa kalkışın bir devrim olmadığını, bir halk isyanı olarak nitelenmesi gerektiğini söyledik. Neden? Çünkü mücadeleye giren kitlelerde özne anlamda iktidarı ele geçirmek gibi bir amaç ve bunun araçları yoktu. Ama bu bakımdan Gezi halk isyanı ile 15-16 Haziran arasında fark yoktur. 15-16 Haziran’da da işçi kitlelerinin ufkunda iktidar sorunu mevcut değildir ve bu iktidar sorununu gündeme getirebilecek aracın (parti ya da sovyet) yaratılması da söz konusu değildir. Devrim gündeme gelmiyorsa ayaklanma da yoktur. Çünkü ayaklanma iktidara uzanmaktır. Ama arada çok önemli bir fark vardır. Gezi parti ya da konsey kursaydı bile iktidara uzanamazdı. Çünkü sınıf bileşimi, toplumda bir güç olarak maddi nesnel konumu, iktidara uzanmak için yetersizdir. Yukarıda belirttik: Gezi açısından konseyler halinde örgütlenme ancak bir başlangıç olurdu. Bu aşamadan sonra (aslında en baştan) Gezi’nin zafer için yüzünü işçi sınıfına ve emekçilere dönmesi gerekirdi. Tahrir ile Taksim’in baş farkı buydu: Mısır’da Tahrir devrimin aydınlatılmış yüzüydü; gölgede çok ciddi bir işçi sınıfı mücadelesi, Mübarek’in düşüşünü hızlandıran bir grev dalgası, birkaç ay içinde 1,5 milyon işçiye örgütleyen sendikalar vardı. Gezi böyle bir yol yürümedi.

15-16 Haziran ise doğası gereği kapitalist toplumda iktidara aday olan sınıfın, işçi sınıfının kükreyerek ayağa kalkmasıydı. Yukarıda sınıfın özellikle 16 Haziran’da Bağdat Caddesi’nde hasmı olan sınıfa ve barikatlarda devlet güçlerine karşı nasıl bir tutum içinde olduğunu gördük. Karakol basarak gözaltındaki işçileri kurtarmak, bütün barikatları yarmak, polisi kovalamak, tankların üzerine çıkmak, bütün bunlar biçim bakımından bir ayaklanmanın bütün özelliklerini taşımaktadır.

Denecektir ki, kahraman anında, Mayıs'ın son günlerinde, özellikle 31 Mayıs günü ve bu günü 1 Haziran'a bağlayan gece Gezi halk isyanı da, hem de sadece İstanbul'da değil birçok kentte, polisle benzer bir mücadeleye girişmişti. Ve bu meydan savaşını kazanmıştı. Doğrudur ve Gezi'yi gerçekten çok önemli yapan şeylerden biri de budur. Ama burada derhal Tekel'e geçelim. Tekel eylemi Sakarya'yı hiç savaşmadan fethederek bir çadırkent kurdu. Gezi 15 gün kalabildi, Tekel ise 72 gün. Neden Sakarya'yı savaşmadan ele geçiren Tekel işçisine 72 gün dokunulamadı, ama Gezi'ye 15 gün sonunda saldırılabildi? Daha geriye gidelim. Neden 1989 Bahar eylemlerinde, bir milyon işçi, henüz Kenan Evren hâlâ 12 Eylül cuntasının gözetim sorumlusu olarak cumhurbaşkanı iken bile haftalarca sokakları aşındırdı ve polis ya da asker bu hareketi şiddete başvurarak bastıramadı? Bundan iki yıl sonra bu sefer Turgut Özal cumhurbaşkanı iken 1990 Aralık ayında Zonguldak madencisi bütün bir kenti kendi gösteri alanı haline getirdiği halde devlet güçleri ona neden hiç dokunamadı? Neden aynı madenci 1991 Ocak ayı başında dönemin cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'a "Çankaya'nın şişmanı, işçilerin düşmanı" diye hakaret ederek yürüyebildi ve polis ve asker bu kitleyi durdurmak için şiddete başvuramadı (ve sonunda CHP'li eski sendikacı milletvekillerini devreye soktu)?

Bu soruların yanıtı, işçi sınıfının toplum içindeki moral gücüne başvurmadan bulunamaz. İşçi sınıfı halkın merkezidir. Ona fiziksel olarak saldıran muazzam bir siyasi risk alıyor demektir. Yüzlerce Tekel işçisine bile saldıramayan Erdoğan hükümeti on binlerce insanın yerleştiği, yüz binlerin desteklediği Taksim Gezi'yi dağıtmayı göze alabilmiştir. Dikkat edilsin, işçiler 16 Haziran günü barikatları her defasında aşarken polis, hele hele asker daha sonra Gezi halk isyanında polisin halk üzerinde uygulayacağı şiddetin çok azını işçi üzerinde uygulamıştır. Neden? Çünkü toplumun çoğunluğunun vicdanı, hakları, emekleri, çocukları için mücadele ettiğini bildikleri bu insanların, işçilerin ezilmesine çok ağır bir tepki gösterebilirdi de ondan. Aynı şey 12 Eylül'den daha tam çıkılmadan 1989 Bahar Eylemleri esnasında, Özal döneminde Zonguldak grev ve yürüyüşünde, hatta Erdoğan döneminde Ankara Sakarya'daki Tekel işçisi mücadelesinde de kolaylıkla görülebilmektedir.

Burada ordunun konumu özellikle hassastır. Polis, devletin profesyonel görevlilerinden oluşur. Ordu ise o dönemde ve kısmen bugün bile üst kademeleriyle profesyoneldir, ama tabanında halk çocuklarından oluşur. Askerliğin bir yurttaşlık görevi olduğu tipten daimî ordularda, erlerin büyük kitle hareketleri karşısında vereceği tepki daima yüksek düzeyde bir belirsizlik taşır. Bu yüzden subaylar polis şefflelerinden çok daha fazla psikolog olmak, erlerinin ruh durumlarını ölçmek zorundadırlar. (Bu, örneğin Gezi döneminde kalkanlarının üzerinde uyumak zorunda kalan polislerin psikolojisi önemsiz demek değildir. Sadece askerler için ek ve belirleyici bir faktör söz konusudur.) Neden? Çünkü erler halktır, işçidir, köylüdür, yoksuldur. Dolayısıyla kendisi gibi emekçi insanlara saldırmaktan, hele hele üzerlerine ateş etmekten her an kaçınma ihtimali vardır. 15-16 Haziran'da ordunun işçilere polisten daha yumuşak davranması, işçi ile asker arasında 27 Mayıs'tan itibaren oluşan bir yakınlığın sonucu olarak çok konuşuldu. Oysa büyük işçi kitleleriyle ordunun karşı karşıya geldiği her büyük toplumsal olayda subaylar polisten çok daha korkutucu bir olasılıkla karşı karşıyadır. Yani o dönemin özel koşulları olmasaydı bile, ordu polisten farklı davranmak zorunda kalırdı.

Bu açıdan dergimizin bu sayısında Atilla Özsever ile yapılan mülakatta anlattıklarının dikkatle okunması gerekir. Özellikle, 15-16 Haziran’ı genç bir subay olarak barikatlarda karşılamak zorunda kalan Özsever’in o dönemde birlikte görev yaptığı erlerden birinin son zamanlarda kendisine yolladığı bir e-postada yarım yüzyıl sonra bile kendisinin silah kullanmama konusundaki özenini hiç unutamadığını belirtmesi bu bakımdan çarpıcı bir örnek olarak kaydedilmelidir.

Bütün bunlar gösteriyor ki, işçi sınıfının toplumdaki ağırlığı ona büyük bir moral güç kazandırmaktadır. Bu yüzden bütün burjuva iktidarları bir yurttaşlar hareketi gibi doğan ve sınıf temeli zayıf olan büyük toplumsal hareketlerle karşılaştırıldığında büyük işçi eylemlerinde çok daha zor durumda kalırlar. Toplumun çoğunluğunun ya da en azından kendileri için ürkütücü bir bölümünün hızla işçi sınıfının arkasında toplanmasına yol açabilecek bir kanlı bastırma harekâtına kolay kolay girişemezler. İşte sınıfın büyük kitlesinin desteğini almış bir işçi kıyımı bu yüzden nesnel olarak iktidar adayıdır. Bu moral güce sayısal olarak büyüyen bir kitle eklenmiştir. Diyalektik düşünce durana değil hareket edene bakar: İlk gün 70 bin olan sayı ikinci gün 150 bine çıktıysa üçüncü gün ne olacağı belli midir? Ya buna ilaveten benzer işçi eylemleri diğer işçi kentlerine sıçrarsa? Ya işçiler başka tür eylemlere girişmeye başlarsa? Burjuvazinin düzen güçleri işte bütün bunları hesapladığı içindir ki ikinci günün akşamında sıkıyönetim ilan etmişlerdir.

Bu söylenenler, aslında devrimin bir tamamlayıcı parçası (mütemmim cüzü) olan ayaklanmanın, 15-16 Haziran’da kendisini var eden bu bütünden, yani devrimden ayrıştığını, bağımsızlaştığını gösteriyor. Diyalektikte bir bütünün parçalarının birbirinden bağımsızlaşması, sonra yeniden bir şekilde bir araya gelmesi, değişimin gerçekleşmesinde önemli rolü olan bir gelişmedir. 15-16 Haziran böyle bir özel uğraktır (momenttir). Devrim patlak vermemiştir, henüz vermemiştir. Ayaklanma devrimden önce başlamıştır.

15-16 Haziran’ın kumaşı devrimdir!

*çıplak ayaklısı, yanık döşlüsü
işten atılmışı, keser dişlisi
sakatı, hastası, genci, yaşlısı
evinden dışarı çıktı yürüdü
o barış yerine kavgayı seçen
alnının terini su diye içen
kıyıda köşede eline geçen
demiri iki kat büktü yürüdü.
Aşık İhsani*

Ayaklanma devrimden bağımsızlaşmıştır demek, mefhum-u muhalifinden gidersek, belirli koşullar altında devrimle bütünleşebilirdi, yani ayaklanmanın olağan durumlarda parçası olması gereken bütün, belirli koşullar altında o bütünselliği içinde ortaya çıkabilirdi demektir. Ulaştığımız noktada bunu anlatmak çok kolaydır. Şayet işçi sınıfının öncü kadroları içinde sağlam bir şekilde örgütlenmiş, bu sayede daha geniş işçi kitlelerine önderlik edecek, farklı kavşaklarda ona yol gösterebilecek ka-

rakterde devrimci bir proletarya partisi olsaydı, bu hareket bir devrimi doğurabilirdi. Başka biçimde söylenirse, 15-16 Haziran sırf nesnel varlığı dolayısıyla iktidar için bir tehdit oluşturmamasının yanı sıra bir de iktidara uzanabilecek öznel bir iradeyi yaratabilecek bir araca sahip olsaydı, olaylar hızla bir devrimci krize dönüşebilirdi.

Bunun böyle olduğunu anlamak için sadece 16 Haziran günü akşamı işçi hareketinin ne tür bir adım atması gerektiğini sormak yeterlidir. (Bu tür soruların Marksistler için tarihten öğrenmenin olmazsa olmaz koşulu olduğuna bu yazının başında değinmiştik.) Gündüz Vilayet'e ve Birinci Ordu Komutanlığı'na çağrılarak tehdit edilmiş olan sendikal önderlik yalpalamaya başlamıştır. İşin içine askeri yetkililerin sokulması, sıkıyönetim ilan edilmemiş olmasına rağmen barikatlara asker de yerleştirilmesi, sıkıyönetim ilanının eli kulağında olduğunu göstermektedir.⁴¹ DİSK yönetimi işçilere pratik olarak "sokaklardan çekilin, aranızda provokatörler girdi" demiş olmaktadır. Dolayısıyla, işçi sıkıyönetimi evinde karşılayacaktır. İşte bu aşamada devrimci bir parti bu kadar radikalleşmiş bir işçi kitlesine "haydi fabrikalara, işgale direnişe!" şiarıyla bütün gidişatı değiştirebilirdi. Böyle bir durumda neler olabileceği gerçekten çok merak edilesi bir şeydir. İki günlük zaferiyle coşmuş ve cesaretlenmiş bir sanayi işçisi topluluğunu o fabrikalardan çıkartmak, sıkıyönetim için bile çok büyük bir bedele mal olabilirdi ve ters teperek toplumu gerçekten bir devrimin eşiğine getirebilirdi. Anlık bir savunma savaşı uğrağı (işgal yoluyla direniş) kısa süre içinde sınıfın yeniden atağa geçmesiyle, yani bir taarruz momentine sıçrama ile taçlanabilirdi.

İşte bir kez 15-16 Haziran'ın devrimsiz bir ayaklanma olduğu saptandıktan sonra, diyalektik bütünün kanatlarının nasıl yeniden birleşebileceğini, devrimin nasıl bütün haşmetiyle gündemi belirlemeye başlayacağını kavramak da böylesine kolaydır.

Bitirirken şunu ekleyelim. Yukarıda da belirttik: 15-16 Haziran siyasi anlamda taarruz hamlesi olan, son derecede ileri bir harekettir, bir ayaklanmadır, ama devrimlerin genellikle başarı koşulu olan, burjuvazinin devrimi şiddetle bastırma girişimlerine karşı koymanın araçlarıyla henüz donanmamıştır. Bu yüzden silahsız bir ayaklanmadır. Bu, onun öznel faktör bakımından hazırlıksızlığının da bir ifadesidir.

Bütün bunlar, örgütlülük-kendiliğindenlik diyalektiğinde de 15-16 Haziran eylemine oldukça özgün bir konum kazandırır. Yukarıda "Sendikal mücadele olarak 15-16 Haziran" başlığını taşıyan ilk bölümde altını çizerek söyledik. 15-16 Haziran DİSK yönetimince titiz ve ayrıntılı biçimde planlanmış, son derecede örgütlü bir harekettir. Kendiliğinden değildir. Ama süreç içinde kendiliğinden bir karakter kazanmaya yönelmiştir. Son derecede örgütlü bir yapıyla eyleme hazırlanan DİSK işçisi Türk-İş işçisiyle, bağımsız sendika üyesi ve sendikasız işçiyle, Kartal'daki tuvalet temizleyicisiyle, mahallesinden kopup gelen genç işsizle, kent yoksulluyla, devrimci gençlikle buluştukça, kitle kendi gücünü fark ettikçe, 16 Haziran günü hareket daha kendiliğinden, daha kontrol edilemez bir karakter kazanmıştır. Tarihi sıra bir kez daha tersine dönmüştür.

15-16 Haziran'da yaşananlar, hele hele 16 Haziran'ın gövde gösterisi, DİSK yönetiminin planladığının fersah fersah ötesindedir. Öyle anlaşıyor ki, DİSK

41 Kemal Sülker'in tanıklığı, 1. Ordu Komutanı Orgeneral Kemal Atalay'ın kendilerine makamında sıkıyönetimden söz ettiğini gösteriyor: "Benim, sizi tutuklama yetkim yok. Ama hükümet sıkıyönetim ilân ederse, o başka..." *Sülker*, agy. s. 124.

yönetimi içinde eylemlerin boyutu konusunda en baştan anlaşmazlıklar vardı. Kemal Türkler ve Maden-İş yönetimi, diğer sendikaların yöneticilerinden çok daha güçlü eylemler düşünüyordu. 3 Haziran DİSK Yönetim Kurulu toplantısının seçtiği, başkanlığı Gıda-İş Başkanı ve DİSK’in iki Başkan Vekili’nden biri olan (öteki Lastik-İş Başkanı Rıza Kuas’tır) Kemal Nebioğlu’na verilen Eylem Komitesi, bir sonraki (5 Mayıs tarihli) toplantıya sunduğu raporunda İstanbul’da 100 bin bildiri dağıtılması, bir saatlik bir genel grev ve “anayasaya dayanarak” bazı bölgelerde direnişlere başvurulmasını öngörüyordu sadece. Bu rapor hem Yönetim Kurulu’nda hem de 12 Haziran’da toplanan Yönetim Kurulu ve Başkanlar Kurulu ortak toplantısında kabul edilmiştir.⁴² Maden-İş tarihini anlatan kitap, Türkler’in 14 Haziran Merter toplantısını biraz da DİSK yönetimi içinde daha radikal eylemlere karşı var olan bu direnci kırmak için düzenlediğini ileri sürüyor.⁴³ Öyle ya da böyle, 14 Haziran toplantısında bölge ve işçi temsilcilerinin DİSK yönetiminden çok daha radikal öneriler yapması, atmosferi elektriklendirmiştir. Toplantının sonunda işçiler alınan direniş kararını dakikalarca ayakta alkışlamışlardır.⁴⁴ Ama 15 Haziran değilse de 16 Haziran öngörülen her şeyin ötesinde, yepyeni bir dünya açmıştır.

Kemal Türkler’in radyoya verdiği demeçte sözü edilen “provokatör”, işçinin kendisidir! Kendi kaderini, sendika yönetiminin elinden almış, kendisi tayine çıkmıştır. Devrimin eşiğine gelmiştir.

Öyleyse, 15-16 Haziran’ın tözü, kumaşı, malzemesi devrimdir. Biçimi ayaklanmadır. Ufku ise tarihi somut koşullar dolayısıyla sendikal direniş olarak kalmıştır.

3. Türkiye’de proleter devrimleri çağının açılması

*Türkiye işçi sınıfına selam
Selam yaratana!
Tohumların tohumuna, serpilip gelişene selam!
Bütün yemişler dallarınızdadır.
Beklenen günler; güzel günlerimiz ellerinizdedir;
haklı günler, büyük günler;
gündüzlerinde sömürülmeyen, gecelerinde aç yatılmayan,
ekmek, gül ve hürriyet günleri.
Türkiye işçi sınıfına selam!
Nâzım Hikmet*

Bütün bu anlatılanlardan sonra ulaşılabilecek sonuç şudur: 15-16 Haziran olayla-

42 Sülker, a.g.y., s. 55. Anayasal Direniş Komiteleri kurulması ve Ankara’ya protesto telgrafları gönderilmesi kararları daha önce zaten alınmıştı.

43 *Maden İş Tarihi Çalışma Grubu*, agy. Bu iddianın kaynağı, Türkler’in 1976 yılında Mehmet Karaca’ya bir sohbet esnasında söyledikleridir.

44 Serçip-İş başkanının tanıklığı (*Maden İş Tarihi Çalışma Grubu*, agy., s.44). DİSK yönetimi içinde çelişkilere Kemal Sülker de geçerken, “kişisel sürtüşmeler” adı altında gizemli biçimde değiniyor (a.g.y., s. 32).

ıyla birlikte Türkiye proleter devrimleri çağına girmiş olmaktadır. Bilindiği gibi, proleter devrimleri çağı Lenin'den ve Komünist Enternasyonal'den kaynaklanır. Anlamı şudur: 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar dünya çapında devrimlerin belirleyici karakteri burjuva demokratik olmuştur. Her ne kadar burjuva devrimlerinin içerisinde bile emekçi sınıfların eşitlik için sömürüye karşı mücadeleyi yükselttiği görüldüyse de 1640 ve 1688 İngiliz, 1776 Amerikan, 1789 Fransız ve 1848 Avrupa devrimlerinin hâkim karakteri, burjuvazinin feodaliteye (ve Amerika örneğinde sömürgecilğe) karşı iktidar mücadelesi olmuştur. Ancak Haziran 1848 Fransız devriminde ve 1871 Paris Komünü'nde devrimlerin yeni bir karakter kazanmasının ilk işaretleri ortaya çıkmıştır: Bu devrimler kapitalizmin ürünü olan yeni işçi ve emekçi sınıfların, en başta proletaryanın artık kapitalist sömürüye karşı işçi sınıfının iktidarını kurmak amacıyla harekete geçtiği yeni bir devrim tipini müjdeliyordu. 1917 Ekim devriminin köylülükle ittifak içinde işçi sınıfını iktidara getirmesi ile birlikte proleter devrimleri çağı açılmış olmaktadır. İlk örneği Rusya'da görülen bu yeni devrim tipi, kısa süre içinde önce Almanya'ya, sonra dünyanın dört bir yanına sıçramış ve bütün 20. yüzyıla damgasını vurmuştur.

Bildiğimiz gibi, kapitalizme daha geç gelen bir dizi ülkede olduğu gibi Türkiye'de de zamanlama farklı olmuştur. Kapitalizmin anavatanı İngiltere ve Avrupa'dan farklı olarak Türkiye'de burjuva devrimi 20. yüzyılın başında gerçekleşmiştir. Yüzyılın ilk çeyreğinde patlak veren (birbirine birçok bakımdan görünür ve görünmeyen bağlarla bağlı olan) iki devrim, 1908 Hürriyet devrimi ve 1918-1923 Milli Mücadelesi, yükselmekte olan burjuva sınıfının sağlam biçimde iktidara yerleşmesiyle sonuçlanmıştır. Bu devrimlerde işçi sınıfı ve sosyalizm bütünüyle yok değildir ama hâkimiyet burjuvazinin güçlerinde kalmıştır. Tarihin ilginç bir ironisiyle Türkiye'de burjuva devrimi, tarihin ilk defa kalıcı başarı kazanan proleter devrimi ile sıkı bir ittifak içinde yürümüş ve zafere ulaşmıştır. Yani çarpıcı bir örtüşme ile, dünya, proleter devrimleri çağına girerken Türkiye, burjuva devrimleri çağına girmiş bulunuyordu.

Ancak kapitalizmin dünya çapındaki gelişmesi ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan burjuva devrimlerinin sonucunda Türkiye'nin de kapitalist gelişme yoluna sağlam biçimde girmesi, eninde sonunda bizi de proleter devrimleri çağına sokacaktı. Kapitalizm sadece sermaye biriktirmez, sadece üretici güçleri geliştirmez. Aynı zamanda, doğası gereği, sermayenin karşı kutbunda gittikçe büyüyen bir proleter ordusunun gelişmesine dayanır. İşte bu sınıfın bir aşamada, koşullar uygun hale geldiğinde, kapitalist sömürüye karşı ayaklanması kaçınılmazdır. Türkiye 15-16 Haziran ile birlikte proletaryanın devrimci atılımının başladığı çağa girmiştir. 15-16 Haziran, içinde yer aldığı dönem açısından taşıdığı devasa öneminin yanı sıra, Türkiye'de tarihi bir olay olarak asıl bunun için önemlidir.

Son 40 yılın gelişmeleri sonucunda çok daha temkinli davranmak isteyen sosyalistler bu tespiti çok önemli bulmayabilirler. Şöyle dendiğini duyar gibi oluyoruz: "Türkiye proleter devrimleri çağına girdi de ne oldu? 50 yıldır işçi sınıfı devrimci bir atak yapmadı." Türkiye işçi sınıfının çok zor koşullar altında neler yaptığının, Türkiye'nin devrimci mücadeleler bakımından son yarım yüzyılı nasıl geçirdiğinin bizim söylediğimiz üzerinde ancak sınırlı ölçüde etkisi olur. Bir ülkenin proleter devrimleri çağına adım atması, otomatik olarak yakın dönemde o ülkede proleter

devrimi olacak demek değildir. Fransa proleter devrimleri çağına bütün ülkelerden erken girdi. Haydi bir anlık heyecanın ürünü diyerek 1848 Haziran devrimini saymayalım. Paris Komünü, özellikle devlet biçimi açısından proleter devrimlerine örnek gösterilir. Erken gelmiş bir proleter devrimidir. Bu Fransa, birincisi, Komün’den sonra ta Halk Cephesi deneyimine (1936) kadar işçi sınıfının büyük bir eylemiyle karşılaşmadı. Bu 65 yıllık bir bekleme süresidir. Bizim 50 yıldan da uzun. İkincisi 20. yüzyılda üç ayrı deneyimde (1936 Halk Cephesi, İkinci Dünya Savaşı esnasında Direniş deneyimi, 1968 Mayıs-Haziran genel grevi) işçi sınıfı iktidar sorununu ortaya koyabilecek bir sosyo-politik güce kavuştuğu halde iktidarı ele geçiremedi. Ama Fransa hâlâ proleter devrimleri çağında yaşıyor.

Ne demek istiyoruz? Lenin ne demek istemişti? Çok yalın söyleyelim: Toplumun devrimci atılımlarla değişmesinin ve ileriye doğru yürümesinin önünü artık burjuvazi değil, proletarya çekecektir. Ve proletaryanın (elbette müttefikleriyle birlikte) iktidara geçmesi sorunu dönemsel olarak gündeme gelecektir. Belki 50 yıl belki 100 yıl sonra, ama gelecektir. Söylenen budur.

Bunun dışında, 15-16 Haziran’ın içinde yer aldığı dönem üzerinde çok önemli etkileri vardır. Bu olaylar ilginç bir şekilde 1960-1980 arasında yaşanan dönemin tam orta yerine rastlar. Bu yıl sadece 15-16 Haziran’ın 50. yıl dönümü değildir. 27 Mayıs darbesinin 60., 12 Eylül darbesinin ise 40. yıl dönümüdür. Bu iki darbe arasındaki dönem, modern Türkiye’nin tarihinde sınıf mücadelelerinin bütünüyle damgasını vurduğu ve bu yüzden laboratuvar gibi incelenmesi gereken bir dönemdir. Dönemin ilk yarısı sınıfların ellerindeki malzemeyi ortaya koyduğu hazırlık dönemi, ikinci yarısı ise bu malzemenin biçimlendirilmesinin ardından güçlerin sınandığı hesaplaşma dönemidir. İşte 15-16 Haziran işçi sınıfı açısından hazırlığın doruğuna çıktığı ve hesaplaşma için sınıfın bütün aktörlerine derslerin bütün aydınlığıyla verildiği dönemeç noktası olmuştur.

Bu dersleri, yakında, Türkiye solunda 15-16 Haziran öncesinde biriken ve ondan sonra şekillenen yeni birikimi, bazen “1971 hareketi” olarak anılan, solda Mustafa Suphi TKP’sinden yarım yüzyıl sonra yeniden devrime dönüş hareketini ele alacağımız yazıda inceleyeceğiz. Onun için burada bu konuya girmiyoruz.

Yalnızca en önemli noktaya değinerek geçelim: Gençliğin 1968’i ile işçi sınıfının 1968’i buluşmamıştır. Devrimci gençlik, tarihi TKP’nin reformizminden koparken yüzünü öncü savaşı olarak anılan ve kitleleri küçük bir öncünün kahramanca atılımı yoluyla ayağa kaldırmayı hedefleyen bir stratejiye (ya da ondan farklılaşsa da işçi sınıfına karşı tutum bakımından onunla aynı sonuçlara ulaşan “kırlardan şehirlere” stratejisine) dönmüştür. Oysa işçi sınıfı kendi gelişmesi içinde adım adım bilinçlenerek, 1970’li yıllarda çok büyük sınıf mücadelelerinin yolunu açmıştır. Devrimcilik ile işçi sınıfı birbirinden ayrı düşünce burjuvazinin hâkimiyeti için yapılan 12 Eylül askeri darbesi başarıya ulaşmıştır.

15-16 Haziran, işçi sınıfının bu topraklarda gelmiş geçmiş en büyük eylemi olarak tarihe geçti. Ardından gelen 1989 Bahar eylemlerinin, Zonguldak büyük grev ve yürüyüşünün, Tekel işçilerinin 72 günlük Sakarya mücadelesinin veya 2015’te metal işçilerinin haftalar süren fiili grev ve işgal eylemlerinin bugüne kadar aşamadığı doruk noktasıdır.

15-16 Haziran, mücadele edenin en zor koşullarda dahi kazanacağını gösterdi.

Mecliste neredeyse oy birliği ile kabul edilmiş bir yasa, 15-16 Haziran'ın yarattığı korku ile Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. 1970'li yıllarda sınıf mücadelesinin görkemli yükselişi ve DİSK'in örgütlü gücünün büyümesi 15-16 Haziran eylemi sayesinde gerçekleşmiştir.

Bu yazının esas ortaya koyduğu şey şudur: 15-16 Haziran bir "direniş"ten öte bir şeydir. Direniş bir savunmayı ifade eder. Evet, 15-16 Haziran'da işçi sınıfı burjuvazinin bir saldırısına karşı kazanılmış mevzilerini savunmak için yola çıkmıştır. Ama iş bununla kalmamış, işçi sınıfının devletle bütün kurallara meydan okur biçimde karşı karşıya gelmesi sonucunu doğurmuştur. 15-16 Haziran elbette iktidarı ele almak için düzenlenmiş bir silahlı ayaklanma değildir. Ama işçi sınıfının yarı-kendiliğinden bir ayaklanmasıdır.

Ayaklanma işçi sınıfının içinde devrimci bir önderlik mevcut olsaydı çok farklı bir mecraya girebilirdi. Böyle bir partinin yokluğunda erkenden çözülmüştür.

Ama bu ayaklanma sayesinde ki işçi sınıfı siyasetin merkezine oturmuş, 70'li yıllarda sağlam mevzilerden hareketle mücadele edebilmiştir.

15-16 Haziran aynı zamanda DİSK'in sınırlarını da ortaya koymuştur. DİSK yönetimi kendi harekete geçirdiği işçi sınıfının bu militanlığından ürkmüş ve işçileri geri çekilmeye çağırmıştır. DİSK deneyimi gelecek için büyük bir mirastır. Ama bu deneyimin neden yenildiğini de sormak kaydıyla. Burada bürokrasinin sol kanadının belirli bir dönem ilerici bir rol oynasa bile, belirleyici anda mücadelenin önünde bir fren rolü oynayacağı gerçeği bir kez daha ortaya çıkmıştır.

DİSK, işçi sınıfının burjuvaziden ve devletten bağımsızlaşma atılımının cisimleşmiş haliydi. 12 Eylül, 15-16 Haziran'ı yenilgiye uğratmak üzere yapılmış bir darbeydi ve sendikal harekette bu bağımsızlığı ortadan kaldırdı. Bugün işçi sınıfı bu görevle bir kez daha karşı karşıyadır.

Bugünün görevleri açısından ise en önemlisi şudur: Türkiye işçi sınıfı, bundan yarım yüzyıl önce Türkiye'de proleter devrimleri çağının fiilen açılmış olduğunu hançeresinden gelen en güçlü sesle bütün topluma ilan etmiştir. Bu yarım yüzyıl boyunca Türkiye işçi sınıfı maddi temelleri bakımından o günkü durumuyla karşılaştırılmaz derecede gelişmiş ve güçlenmiştir. 12 Eylül askeri diktatörlüğünün sınıflar arası güç dengelerini değiştirmesi, bunun neredeyse hemen ardından bürokratik işçi devletlerinin çöküşü ve bu toplumlarda kapitalizmin restorasyonu, 2000'li yıllarda ise AKP'nin büyük halk kitleleri üzerinde kurduğu hegemonya, Türkiye burjuvazisine uzun bir soluk alma dönemi bahşetmiş olabilir. Ama proleter devriminin günü yeniden mutlaka gelecektir. 15-16 Haziran'lar mutlaka tekrar yaşanacaktır.

Toplumları değiştiren devrimlerdir. Devrimler tarihin motorudur. Öyleyse 15-16 Haziran'ın yeni örneklerinin yaşanacağı gün için hazırlanmalıyız. O gün geldiğinde işçi sınıfı yine önderliksiz kalmamalı. Yeniden ayağa kalktığında önünde proletaryanın devrimci partisini bulmalı. En büyük ders budur.